

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra rusistiky a lingvodidaktiky

**ZOBRAZENÍ DĚTSTVÍ V POVÍDKOVÉ TVORBĚ LEONIDA
ANDREJEVA**

(Bakalářská práce)

**THE IMAGE OF A CHILD IN SHORT STORIES OF LEONID
ANDREYEV**

(Bachelor thesis)

Vedoucí práce:
PhDr. Radka Hříbková, CSc.

Autorka:
Tereza Pešková

2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně pod vedením PhDr. Radky Hříbkové, Csc. za použití uvedené literatury. Dále prohlašuji, že jsem tuto práci nevyužila k získání jiného, nebo stejného vysokoškolského titulu.

V Praze, dne 19. dubna 2012

.....

Podpis

Poděkování:

Ráda bych poděkovala vedoucí práce PhDr. Hříbkové Radce, Csc za její rady, trpělivost, podporu a pomoc při vzniku této práce.

Tereza Pešková

Anotace

Bakalářská práce se zabývá postavou dítěte v povídkách Leonida Andrejeva. Na počátku je charakterizováno historické a kulturní pozadí autorova života. V druhé části je uveden přehled nejdůležitějších uměleckých směrů dané doby a úvaha nad zařazením Leonida Andrejeva do některých z nich. Třetí část nabízí stručný nástin vývoje tématu dětství v literatuře. Další kapitola je věnována životu a dílu autora, pojetí postav v jeho povídkové tvorbě a zamyšlení se nad otázkou, proč si Andrejev téma dětství vybral. Dále se autorka zabývá rozbořem vybraných povídek. Práce je zakončena shrnutím hlavních myšlenek a nových poznatků, k nimž autorka dospěla.

Klíčová slova

ruská literatura, stříbrný věk, Leonid Andrejev, koncepce dětství

Annotation

This bachelor thesis deals with a child character in the short stories of Leonid Andreyev. The beginning of thesis is devoted to a historical and cultural background of author's life. The second part involves an overview of artistic movements of that time and the reflection on which of them Leonid Andreyev belongs to. The third part briefly informs about the development of a childhood theme in the literature. Next chapter then provides facts about author's life, his works and the detailed characteristics of protagonists appearing in the stories. Furthermore, the author of this thesis tries to find out why Andreyev chose the theme of a childhood. Then she analyses some of his stories. The last part of the thesis includes a summary of the main thoughts and new pieces of knowledge which the author acquired during writing it.

Keywords

Russian Literature, The Silver Era of Russian Literature, Leonid Andreyev, Conception of Childhood

Obsah

1.	Historické a kulturní pozadí	8
1.1.	Historická situace v Rusku na přelomu století	8
1.2.	Historická situace v Evropě na přelomu století	11
1.3.	Kulturní proměny na přelomu století.....	12
2.	Umělecké směry	15
2.1.	Naturalismus	15
2.2.	Novoromantismus.....	15
2.3.	Dekadence.....	15
2.4.	Symbolismus	16
2.5.	Expresionismus.....	16
2.6.	L. Andrejev a umělecké směry	17
3.	Dětství v literatuře	19
4.	Život a dílo L. N. Andrejeva	25
4.1.	Postavy v dílech Leonida Andrejeva	28
5.	Rozbor vybraných povídek L. N. Andrejeva	31
5.1.	Povídky s hlavním dětským hrdinou	31
5.1.1.	„Алеша - дурачок“ (Hlupáček Aljoša) r. 1898.....	31
5.1.2.	„Ангелочек“ (Andělíček) r. 1899	33
5.1.3.	„Петька на даче“ (Pěťa na vesnici) r. 1899	36
5.1.4.	„Валя“ (Valja) 1899	38
5.2.	Dítě jako symbol.....	40
5.2.1.	„Мысль“ (Rozum) r. 1902.....	40
5.2.2.	„Жизнь Василия Фивейского“ (Život Vasilije Fivějského) r. 1903	42
5.3.	Книга.....	45
5.3.1.	„Книга“ (Kniha) r. 1901	45
6.	Role dítěte v povídkách L. N. Andrejeva.....	49
	Зávěr	53
	Seznam literatury:	54
	Resumé.....	57
	Резюме.....	58
	Summary	59

Úvod

Dětství by se dalo označit jako pouhá vývojová etapa života člověka. Pro mnohé však značí mnohem důležitější životní období, které nás formuje do podoby, kterou si pak neseme celý život.

Pro jedny je toto období časem radosti, bezstarostnosti. Je to svět pohádek, kdy vše dobře končí a vše se v dobré obrátí. Rodiče jsou velkým kladným vzorem a svou péčí a starostlivostí se nám snaží dát tu nejlepší „startovní pozici“ pro další život. Pro druhé je však dětství časem, kdy pohádky neplatí. Dítě zůstává samo, bez lásky a porozumění. Musí se potýkat s lidskou zlobou, krutým osudem a nutností pracovat, aby se uživilo.

Téma dětství je mi velice blízké, a věřím, že toto období života je pro budoucí rozvoj velice důležité. Proto jsem hledala v ruské literatuře autora, který se postavou dítěte a dětstvím zabývá. Po konzultacích s vedoucí mé práce jsem se rozhodla pro Leonida Andrejeva, jehož koncepce dítěte mne velice zaujala. Autor prostřednictvím postavy dítěte mistrně popisuje atmosféru tehdejší doby.

Cílem mé bakalářské práce je tedy vytvořit ucelenou představu o dětských postavách v povídkové tvorbě Leonida Andrejeva. Svoji práci stavím na studiu odborné literatury a rozboru vybraných povídek s dětskými postavami.

V první části práce se zaměřím na obecné podmínky, ve kterých autor žil a psal, na historickou a kulturní situaci v Rusku a Evropě. Tyto podmínky totiž podle mého názoru Andrejeva, jako pravděpodobně každého spisovatele, nutně formovaly a poskytovaly mu inspiraci pro jeho díla.

Dále se v práci budu zabývat tématem dětství v literatuře 19. století, stručně nastíním vývoj postav dětí v literatuře. Autorovi, jeho životu a tvorbě se budu věnovat v další části práce. Jádrem práce tvoří rozbor a interpretace povídek. Na konec zařadím jednotlivé povídky, které znázorní autorův styl a koncepci dětství. Práce je zakončena zamyšlením nad funkcí dítěte a dětství v autorově tvorbě.

1. Historické a kulturní pozadí

Tento stručný přehled dění v Rusku, ale i Evropě nám pomůže pochopit náměty Andrejevových děl, smýšlení autora i celé tehdejší společnosti.

1.1. Historická situace v Rusku na přelomu století

Konec 19. století přinášel s sebou v Rusku nejistotu, často až bezmoc a beznaděj. Lidé vnímali narůstající společenskou krizi a pociťovali potřebu změn. Nevolnictví bylo sice zrušeno již roku 1861 a rolníci získali základní občanská práva, zůstali však i nadále spodinou společnosti, která ani nesměla vlastnit půdu. Dosavadní reformy proto nespĺnily jejich očekávání.

Ani pro statkáře nebyly ovšem reformy předzvěstí lepších časů, neboť vedly k zdatnému odlivu jejich pracovních sil. Ruský venkov byl tedy nespokojený a snadno se stával živnou půdou pro vystoupení nejrůznějších radikálních skupin, hnutí i jednotlivců. Ve společnosti se objevily silné vlivy anarchismu a snahy o „probuzení mužika“.

Rusko bylo po Berlínském kongresu a rusko-japonské válce mocensky oslabené a lidé se bouřili. Roku 1905 došlo k demonstracím hladových dělníků, kteří doufali, že jim car uleví a podá pomocnou ruku. Místo toho je však armáda hrubě potlačila a zmasakrovala. Reakcí na tento čin byly stávký dalších a dalších dělníků a nejen jich, připojili se i studenti a vznikla nová politická seskupení. Car Mikuláš II. musel nuceně ustoupit a podepsat manifest, který měl občanům zajistit občanská práva, volební právo a dumu¹. Ta byla svolána a poprvé i tzv. sověty². Díky těmto polovičatým reformám se situace mírně uklidnila, ovšem stále hrozilo riziko občanské války.

Na scénu vstoupil muž, který měl situaci vyřešit. Známý liberál, který byl proslulý tím, že uměl hovořit s odpůrci, vysvětlovat své postoje, a nebál se být tvrdým soupeřem. Petr Stolypin se objevil v polickém dění nejprve ve funkci ministra, později jako předseda vlády. Jeho období lze označit jako diktátorské. Car s ním sice příliš nespokojil, ale podřídil se mu v zájmu uklidnění situace.

¹Duma: poradní, správní a zastupitelský orgán s omezenou pravomocí. Ve feudálním i kapitalistickém Rusku.

²Sověty: rady dělníků, rolníků a vojáků.

V roce 1907 Stolypin vydal rozsáhlý program, ve kterém se zavázal ke zlepšení veřejného pořádku, zasadil se o bohatší a vzkvétající zemědělství a prosazoval politické i sociální reformy. Aby se mu podařilo potlačit nepokoje, zavedl ty nejtvrďší tresty pro vzbouřence. Nucené práce v táborech, popravky. Z tohoto období také pochází výraz „stolypinské kravaty“, kterými jsou míněny oprátky. Tímto postupem nakonec zastavil násilí.

Kromě funkce „zachránce režimu“ měl Stolypin i významné pozitivní zásluhy. Např. jeho školská reforma z r. 1909 vzbudila mnoho pozornosti. Stolypin v ní zavedl třístupňový školský systém, rozdělením na základní školu, střední školu a vysokou školu. Zavedl také povinnou školní docházku a zároveň poukazoval na rozdíly ve vzdělání mezi městem a vesnicí.

Velice podstatnou se stala jeho agrární reforma, díky níž prožívalo Rusko hospodářský boom. Snažil se o stabilizaci rolnického hospodářství. Protože byl sám statkář, porozuměl potřebám rolníků i jejich starostem. Ustanovil rolníky jako vlastníky půdy, čímž z nich udělal jakousi další podporu monarchie a bylo jim umožněno vystoupit z obcí a přitom si ponechat půdu.

Díky těmto reformám začalo Rusko vzkvétat. Objevovaly se první úspěchy, Rusko se stalo obilnicí Evropy. Bylo postaveno mnoho nových škol a kostelů. Stolypin si však za svou kariéru nadělal mnoho nepřátel v politických kruzích a sám car Mikuláš II. ho neměl příliš v oblibě. Báł se Stolypinových ambicí do budoucna.

Dne 14. 9. 1911 byl na Stolypina spáchán atentát. Následkům bohužel zakrátko podlehl. Atentát nebyl nikdy objasněn, z velké části proto, že tato vražda byla v souladu s politickým záměrem.

Je velice těžké hodnotit období jeho vlády. Na jednu stranu se nesporně zasadil o vzchopení celého Ruska, o jeho zemědělskou i kulturní obnovu a „nastartování“ období hojnosti a konkurenceschopnosti. Na druhou stranu však citelně potlačoval lidská práva a povstalce trestal velice krutým způsobem. Otázkou je, jaká je přijatelná cena za pořádek v zemi, jaká je cena za hájení režimu, který své poddané svým nezájmem jen odsuzuje k bolestivé smrti hladem a chudobou. Mikuláš II. podle mého

názoru nebyl tím panovníkem, pro jehož vládu bychom měli obětovat dobré mravy a lidskou solidaritu.

Car Mikuláš II. se stále nemohl smířit s porážkou a podepsáním manifestu. Proto jednoduše „vymazal“ zmínku o dumě, kterou zanedlouho rozpustil a dál vládl v duchu tuhého absolutismu. Po vstupu do světové války docházelo k porážkám na frontě a proběhla další krize režimu. Car se uchýlil k mysticismu, místo aby řešil situaci.

Zima z r. 1916 na 1917 byla opravdu krutá a lidé pociťovali velký hlad, nefungovaly zamrzlé stroje... Aby lidé upozornili na situaci v zemi, docházelo k velkým demonstracím. Snahy vlády o protiakci neuspěly, obzvláště poté, co se ke vzbuřencům přidala i armáda. Car abdikoval a do čela prozatímní vlády se dostal kníže Lvov. Tato revoluce se nesla v duchu nespokojenosti s polovičatými reformami a nesplněnými sliby a naděje na lepší život.

Na scéně se kromě prozatímní vlády objevoval stále častěji Petrohradský sovět (Trockij), který zasahoval do vlády. Lenin vydal své Dubnové teze, jakýsi program přechodu od revoluce demokratické k revoluci socialistické. Prozatímní vládou byly vypsané svobodné volby. Předsedou nové vlády se stal A. F. Kerenskij. Jeho snahy ale definitivně pohřbila tzv. „Kerenského ofenzíva“, díky níž se snažil ukázat Dohodě³, že je Rusko schopné plnit své závazky. Ta však tragicky zkrachovala, bylo zajato mnoho ruských vojáků.

Bolševici se stavěli proti vládě. Dne 25. 10. 1917 se uskutečnil říjnový převrat. Dobyli Zimní palác (sídlo vlády). Lenin se v čele rady lidových komisařů ujal vlády. V té době vydali hned 2 dekrety: o půdě – rozdělení velkostatkářské půdy rolníkům a o míru – vystoupení Ruska ze světové války.

Tímto krokem si získali srdce mnoha lidí. Uvěřili, že jim nový směr zajistí rovnost a spravedlnost. Jiní však již teď cítili hrozbu a úpadek posledních zbytků svobody, tak těžce nabyté a tak rychle ztracené.

³Dohoda: Trojdohoda, za 1. světové války také Čtyřdohoda nebo Velká pětka – původně vojensko-politický blok Velké Británie, Francie a Ruska vytvořený postupně 1893-1907 jako protiváha Trojspolku, jedno ze dvou velmocenských seskupení, do nichž se rozdělily evropské mocnosti po nástupu imperialismu.

1.2. Historická situace v Evropě na přelomu století

Konec 19. století a počátek 20. století se v Evropě nesl ve znamení velkých změn. Jak v rámci jednotlivých států a dění v nich, tak v rámci podoby celé tehdejší politické mapy. Evropa se potýkala s odstraňováním pozůstatků feudalismu a s novotou v podobě republik a konstitučních monarchií. V různých zemích se bouřily menšiny a stoupaly národní ambice utlačovaných a objevovaly se snahy o sjednocování. Jednotlivé státy (i ty nově vzniklé) spolu vzájemně soupeřily, záviděly si a snažily se předhánět. Ať už šlo o oblast obchodu, kolonií, vojenské síly aj.

Francie v této době neprožívala příliš šťastné období. Císař Napoleon III. byl bohužel obklopen špatnými rádci a tak docházelo k unáhleným a drazo zaplaceným rozhodnutím. Jedno z nich dopomohlo r. 1871 ke vzniku tzv. „druhé říše“, čímž narostly spory mezi Francií a Německem.

Německo si udržovalo velice dobré vztahy s Rakouskem-Uherskem a v mnohém se podporovaly. „Spolkem tří císařů“ (Německo, Rakousko-Uhersko a Rusko) si v případě nouze zajišťovaly pomoc.

Jako východisko „východní krize“ byl svolán r. 1878 Berlínský kongres, který měl vyřešit územní rozpory a dohady. Výsledky jednání dopadly velice příznivě pro Turecko a Rakousko-Uhersko a Rusko se odchyluje od svých spojenců, až došlo k rozpadu spolku tří císařů. Zbývající dva členové (Německo a Rakousko-Uhersko) se záhy spojily s Itálií a založily v r. 1882 Trojspolek.

Velká Británie zaujímala velice dlouho tzv. „politiku skvělé izolace“, kdy se nevměšovala do konfliktů ostatních zemí a soustředila se jen na budování svého obrovského koloniálního panství. Události poslední doby a uzavření Trojspolku ji však přeci jen přinutily uvažovat v jiném měřítku, a tak začíná vyjednávat o spojení.

Roku 1904 tak vznikla „srdečná dohoda“ o vzájemné pomoci Velké Británie a Francie. Roku 1907 se pak připojilo Rusko a vznikla Dohoda. V této době se tedy na scéně objevili dva velcí soupeři, dva spolky (Dohoda a Trojspolek), které neshody, závist a soupeření dohnaly až do úplných krajností a rozpoutaly tak první velký světový konflikt...

1.3. Kulturní proměny na přelomu století

V Evropě můžeme na přelomu století pozorovat značnou změnu životního stylu, myšlení a vnímání. Docházelo k velkému rozvoji techniky, filozofie, divadla a konečně i kinematografie a literatury. Lidský život se stal „kvalitnějším“ a příjemnějším.

Lidé už se nemuseli, díky A. Bellovi, který vynalezl telefon, vydávat na dlouhé cesty za příbuznými, aby zjistili, jak se jim daří. T. A. Edison rozsvítil domácnosti pomocí žárovky a obveseloval díky gramofonu. První automobil zkracoval dálky, lidé byli mobilnější a mohli se lépe dostat do zaměstnání. Letadlo tento luxus ještě prohloubilo a jako třešnička na dortu se objevil i první ozvučený film, který přinášel nové výrazové prostředky a posouval zábavu kvalitnějším směrem.

Život na Západě se mohl těšit ze všech těchto novinek a z postupného rozvoje a modernizace. Rusko se sice stále víc rozvíjelo jako velmoc, disponovalo velkým územním zázemím, ovšem uvnitř bylo velice slabé. Nevyužívalo reformu o zrušení nevolnictví, nezačalo včas zprůmyslňovat své území a Evropa mu utíkala. K modernizaci tam pomalým tempem ale docházelo také. V této době lze v Rusku pozorovat technický a průmyslový rozvoj ale hlavně významné změny v kulturní oblasti.

Tato doba bývá nazývána „stříbrným věkem“ ruské literatury navazuje na „zlatý věk“ ruské literatury⁴. Nejedná se však o celé století, ale asi o dobu třiceti let, přibližně od roku 1890 do počátku 20. let 20. století. „*Jako všechny termíny v duchovních vědách a v literární historii obzvláště není ani tento termín jednoznačně určitelný. Stříbrný věk znamená nesporně přelom dvou století (epoch)...*“⁵ Proto v dnešní době můžeme najít několik různých datací „stříbrného věku“.

*„V oblasti kultury dochází od konce 80. let k zásadnímu zvratu. Nová básnická generace nastupující v 90. letech ostře odmítá stávající filozofický pozitivismus, realismus a naturalismus. Vedoucím uměleckým směrem se podle francouzského vzoru stává symbolismus, mnohdy splývající s dekadencí, impresionismem a secesí.“*⁶

⁴Zlatý věk: 19. století

⁵Stříbrný věk ruské literatury: sborník k 80. narozeninám Jiřího Honzík, s. 15.

⁶Panoráma ruské literatury, s. 33-34.

„Na počátku desátých let 20. století nastává krize symbolismu a do popředí se dostává neoklasicistický akméismus (z řeckého „akmé“ = vrchol). Téměř ve stejné době se rodí avantgardní futurismus či kubofuturismus (jeho stoupenci z řad výtvarníků byli představiteli kubismu).“⁷

Jako v každé přelomové éře, i v tomto období ruských dějin nemohla stát umělecká fronta stranou. Hledaly se umělecké způsoby vyjádření nových reálií i nových idejí, nové umělecké, ale i lidské jistoty. Bylo stále zřejmější, že společenská situace se razantně mění a spolu s ní se proměňuje i úloha a poslání jedince v ní. To se v literatuře (a nejen v ní) projevilo změnou výrazových prostředků, stylů i cílů. Ruští spisovatelé ve svých dílech upozorňovali na zvětšující se sociální rozdíly a problémy. Někteří se s radostným očekáváním a entuziasmem dali do služeb socialistické revoluce, jiní naopak bili na poplach a snažili se probudit a zmobilizovat jak ruskou, tak i světovou veřejnost.

„Desetiletí na přelomu 19. a 20. století jsou obdobím, ve kterém se v ruské literatuře v dosti těsném časovém sledu střídá a po jistou dobu koexistuje řada uměleckých systémů, které se liší nejen konkrétními výsledky tvůrčí práce umělců, kteří se k nim hlásí, ale odlišují se, a to zejména, uměleckou manifestací historických společenských, ekonomických, světonázorových a obecně kulturních podmínek.“⁸

První část bakalářské práce jasně ukazuje, že život v době Leonida Andrejeva nebyl ani zdaleka tak jednoduchý. Revoluce, povstání i válečná hrozba, která se nakonec vyplnila, to vše přispělo k demoralizaci společnosti. Ta procházela obdobím velkých změn, mění se pohled na svět a i na dítě v něm.

V této těžké době se děti musely vyrovnávat s mnohými nástrahami života. Některé měly to štěstí, že díky povinné školní docházce získávaly vědomosti a mohly se bavit s ostatními. Značná část dětí si však luxus chození do školy nemohla dovolit, protože neměla rodinné zázemí, které by to umožňovalo. Proto se Andrejev ve svých dílech často věnuje otázce rozpadu rodiny. Díky němu totiž dítě nastupuje již v mladém věku na dráhu dospělého, kdy musí pracovat, aby mělo z čeho žít. Andrejev byl ve své

⁷Panoráma ruské literatury, s. 33-34.

⁸DOHNAL, J. Povídková tvorba Leonida Nikolajeviče Andrejeva, s 5.

době svědkem hlubokých sociálních rozdílů a značné bídy. Za svůj život mohl pozorovat i nespočet příběhů dětí, které ho inspirovaly v jeho dílech.

2. Umělecké směry

Do své práce chci zařadit a charakterizovat v ní i několik uměleckých směrů, které jsou dle mého názoru nejvíce spjaty s díly Leonida Andrejeva. Jsou jimi: naturalismus, novoromantismus, dekadence, symbolismus a expresionismus.

2.1. Naturalismus

Tento umělecký směr vznikl v druhé polovině 19. století ve Francii a vychází z kritického realismu. Snaží se o věrné vystižení reality, zachycení životních zákonitostí na základě filozofického pozitivismu a výsledků přírodních věd.⁹ Díky tomu tak může věrně zobrazit lidský determinismus, člověka ve zranitelné podobě, smrtelného a složitého.

Dokumentární formou popisuje různé, nejčastěji negativní životní vjemy. Inspiraci a tematiku bere hlavně z nižších vrstev. Nic není přikrášleno, vše je přesně podle reality. Umění by mělo podléhat stejným zákonům jako přírodní vědy.¹⁰

2.2. Novoromantismus

Pojmem novoromantismus označujeme různé umělecké směry evropské literatury mezi roky 1890-1920. Jedná se o tvorbu tzv. „pozdních romantiků“ navazujících na tradici romantismu. Můžeme zde tedy najít typické znaky romantických děl: rozervaného hrdinu v konfliktu se společností, snažícího se uniknout od jejích konvencí, potácejícího se mezi snem a skutečností, mystiku, zájem o historii. Stěžejní je individuální básnický zážitek a melodičnost. Novoromantismus vykrytalizoval do různých směrů, jako je např. dekadence nebo symbolismus.¹¹

2.3. Dekadence

Jedná se o umělecké tendence konce 19. století a počátku 20. století. „*Označení pro taková období kulturního vývoje, která jsou pokládána za vyznívání velkých tvůrčích epoch a jež nedostatek spontánních tvůrčích sil nahrazují rafinovaností.*“¹²

⁹Malá československá encyklopedie. 4. díl, s. 139.

¹⁰TROJAN, R. Malý slovník výtvarného umění, s. 128.

¹¹Malá československá encyklopedie. 4. díl, s. 575.

¹²Malá československá encyklopedie. 2. díl, s. 55.

Typická pro dekadenci je „záliba v odstínech, hledanost a zjemnělost stylistických prostředků, zaměření ke kulturně historickým námětům, opovržení soudobými životními formami a stesk po jiných kulturnějších epochách, aristotelismus a pesimismus.“¹³

Autoři byli ovlivněni hlavně A. Schopenhauerem a F. Nietzschem.¹⁴

2.4. Symbolismus

Symbolismus je první a největší z modernistických směrů. Byl formován koncem 19. století ve Francii, rozmach ale zažívá na přelomu 19. a 20. století. Částečně navazuje na romantismus. Vznikl hlavně jako reakce na naturalismus. Snaží se zobrazit emoce, nálady, pocity člověka. Věci, které nelze racionálně popsat. Je jakýmsi projevem deziluze mezi ideálním a realitou. Symbol nám pomáhá uhodnout skryté tajemství. Je naším prostředníkem mezi reálným světem a nitrem. V literatuře se projevuje hlavně metaforami a volným veršem. Značná byla také hudebnost veršů, která rozvíjí básnickou obraznost. Často však tento směr bývá díky své mnohoznačnosti nepochopen.¹⁵

V ruské literatuře se dělí na dvě základní skupiny. První tvoří básníci, kteří debutovali v 90. letech a bývají nazýváni „starší symbolisté“. Druhá skupina tzv. „mladší symbolisté“, tvořila se začátkem nového století. V této době pronikají do symbolismu nové myšlenkové proudy.

Z ruských spisovatelů ke starším symbolistům patří např. D. Merežkovský, K. Balmont, V. Brjusov, Z. Gippius, k těm mladším symbolistům patří např. A. Blok, A. Bělyj, V. Ivanov.¹⁶

2.5. Expresionismus

Expresionismus je umělecký směr, jenž vznikl v první třetině 20. století, jako protiklad k pozitivismu, naturalismu a impresionismu. Je jakousi reakcí na šok z války. Považuje za hlavní cíl umění vyjádření vnitřního pocitu tísně a úzkosti vyvolaného tím, že člověk žije v odlidštěném světě a je v něm ztracen. Nemá objektivně znázorňovat svět, smyslové dojmy, nýbrž má vyjadřovat autorovy nebo hrdinovi citové

¹³tamtéž

¹⁴tamtéž

¹⁵Malá československá encyklopedie. 5. díl, s. 981.

¹⁶Символизм и символисты. [online]. Dostupné z: <http://slova.org.ru/n/simvolizm/>

reakce a jeho prožívání skutečnosti. Tím dochází ke značné deformaci reality. V expresionistických dílech pozorujeme velký protiválečný patos, silné sociální cítění, odpor vůči sociálním protikladům a zotročení člověka věcmi.¹⁷

2.6. L. Andrejev a umělecké směry

Andrejev sám o sobě říkal: „*pro urozené dekadenty jsem přezíravý realista, pro dědice realistů zase podezřelý symbolista.*“¹⁸

Andrejevovy postoje velmi často odpovídají pozici, ve které se v rámci ruské literatury nacházel. Na počátku své kariéry byl „pod křídly“ nakladelství Znanije, které se vyznačovalo díly v realistickém duchu. Brzy však bylo jasné, že Andrejev vybočuje a jeho díla nesdílí v plné míře myšlenky ostatních autorů nakladatelství.

V jeho dílech můžeme najít i několik nezpochybnitelných vlivů. Je to například velká inspirace filozofií, zejména Nietzsche, Hartmannův či Schopenhauerův postoj k životu. Tito myslitelé poskytli Andrejevovi jakýsi etický a myšlenkový základ. Formální stránka děl byla zase tvořena velkou variací na díla E. A. Poea.

„*Zachycuje změny v nitru individua, ke kterým ho vedou symptomy krize ve vztahu jedince a společenské reality i krize jedince jako takového, přičemž zvýrazňuje osobnostně individuální aspekt problému, a to za cenu oslabení historické a sociální determinace individua prostředím. Právě těmito postupy se však stává nepřijatelným pro spisovatele a kritiky, kteří se snaží ve svých dílech prosazovat či hájit realistickou tvorbu jako umělecky a zvláště ‚ideově‘ hodnotnější.*“¹⁹

Andrejev se v průběhu života snažil za každou cenu vyhnout nějakému „zaškatulkování“ do určitého směru. Chtěl psát vlastní literaturu, která by nebyla omezena konvencemi a pravidly jednotlivých uměleckých směrů. Tento postoj mu poskytoval do jisté míry prostor pro vlastní tvůrčí postupy a nápady, na druhou stranu se díky této filozofii stával často terčem kritiků, ostatních spisovatelů, ale i náročnějších čtenářů, kteří si ho neuměli zařadit.

¹⁷Ottova všeobecná encyklopedie, A-L, s. 345.

¹⁸Zadražilová, M. *Ruská literatura přelomu 19. a 20. století*, s. 150.

¹⁹DOHNAL, J. *Povídková tvorba Leonida Nikolajeviče Andrejeva*, s. 10.

Často je označován jako jeden z prvních expresionistických spisovatelů. V jeho dílech můžeme najít principy, které jsou typické pro tento směr. Klade důraz na sociální kritiku, byť často jen v pozadí příběhu. Zejména se však zaměřuje na nitro člověka. Snaží se zachytit vnitřní boj a rozpor. Pocity a „pravou realitu“ lidského prožití... Je tedy proto velice těžké zařadit Andrejeva do jediného uměleckého směru.

3. Dětství v literatuře

V této kapitole stručně nastíním hlavní mezníky v pojetí dětství v historii literatury a uvedu autory, kteří podle mého názoru nejvíce ovlivnili Andrejevovu tvorbu.

Umění vždy závisí na kulturním prostoru, ve kterém vzniká. Vznik prvních kultur ovlivňovaly zejména geografické podmínky a tak tomu bylo i u novějších kultur, kulturních směrů a odvětví. K těmto geografickým vlivům se však postupem času přidaly i vlivy společenské, politické a v některých dobách náboženské. S pokrokem civilizace byl člověk schopen vzdorovat geografickým vlivům stále úspěšněji, ale opřít se od vlivů společnosti, politiky a náboženství se mu nikdy zcela nedařilo. Tato skutečnost platí pro všechny typy umění, literaturu nevyjímaje.

Rusko bylo zemí, kde život nikdy nebyl lehký. Tamní podnebí je velmi drsné, a proto i lidé tam žijící mají mentalitu odlišnou od těch, kteří žijí například u Středozemního moře. K těmto nepříznivým vlivům se přidala takřka „zamrzlá“ společenská struktura, která znemožňovala významnější pokrok a růst životní úrovně. Avšak tyto zdánlivé překážky umožnily vznik ruské literatury takové, jakou ji známe. *„Koneckonců pro všechny významnější ruské autory devatenáctého a počátku dvacátého století bylo přízračné, že se ještě zřetelněji než jejich západoevropští, popřípadě středoevropští či severoameričtí, předchůdci a kolegové nechtěli spokojovat jen prostým zachycováním a zrcadlením skutečnosti. Od pouhých popisů, pouhých „studií mravů“ naopak ustavičně tíhli k analýze a kritice, ze sféry estetiky se stále pokoušeli přesahovat a zasahovat i do sféry etiky a také – což je pozvedlo též nad jejich skandinávské vrstevníky – do sféry sociální a přímo politické aktivity.“*²⁰ Někteří vysvětlují, že na Západě si autoři vybírají za předmět zobrazování přírodu, kdežto ruští autoři člověka. Ukazují, že zájem o lidskou osobnost, úctu k ní a hledání odpovědí na základní otázky lidské existence byly přítomny v ruské literární tvorbě ve všech jejích rozhodujících vývojových etapách²¹.

„Jakkoli to snad zní paradoxně, je fakt, že za svůj výrazně a bojovně humanistický patos děkuje ruská klasická literatura do značné míry především

²⁰HONZÍK, J.; PAROLEK, R *Ruská klasická literatura*, s. 7.

²¹Hostinský, O. *O umění*. Praha: Československý spisovatel, 1956. s. 125-190.

*neobyčejně svízelným společenským podmínkám, v nichž se musela vyvíjet.... Ve svém upřímném zaujetí bolestmi a nadějemi ruského života ruská klasická literatura nejen že na sebe ochotně brala i úkoly, jaké za normálních okolností plnívaly spíše jiné oblasti společenského života. Ještě samozřejměji v sobě odrážela i permanentní nespokojené vření v ruském lidu i ruské inteligenci.*²²

Velký vliv na další směřování literatury a myšlení mělo odštěpení psychologie z filozofie v polovině devatenáctého století. Mnozí představitelé se zabývali tématem dětství, zejména jeho vlivem na pozdější stav psychiky jedince. Pravděpodobně nejznámější psycholog Sigmund Freud vypracoval velmi podrobnou teorii vývojových fází dítěte a zohlednil problémy, které mohou v každé fázi nastat. V první polovině dvacátého století byl zase velmi populární takzvaný behaviorální přístup, který oponoval přístupu biologickému (tento směr považoval biologickou determinaci za něco, co nelze ve větší míře změnit vlivy okolí) a jeho představitel John B. Watson dokonce prohlásil: *„Dejte mi na výchovu tucet zdravých dětí a já vám zaručím, že z každého z nich vyhovám specialistu, jakého náhodně zvolím – lékaře, právníka, umělce, obchodníka, dokonce i žebráka, zloděje bez ohledu na jeho talent, sklony i bez ohledu na vlastnosti jeho předků.*“²³

Nelze se tedy divit, že i ruští autoři se začali více zabývat tématem dětství, že zobrazení dětských postav ve svých dílech začali věnovat větší pozornost. Jako u všech uměleckých směrů však dochází k místním rozdílům, které odlišují ruskou tvorbu od zbytku světové literární tvorby.

Když se nejprve podíváme do světové literatury, najdeme v ní postavu dítěte jako pověstnou červenou nit, která se jí táhne již od doby jejího vzniku. Dětství je totiž částí lidského života, které se nikdo, žádná postava nebo hrdina nemohl vyhnout. I ten největší rek antických dějin byl jednou dítětem a nezdá se, že by mělo jeho dětství dopad na jeho další osud. Připomeňme třeba Achilla a jeho ponoření do řeky Styx, díky kterému byl až na výjimku nezranitelný. V Bibli má postava dítěte spíše symbolický význam, dítě zde reprezentuje čistotu, nebo naplnění požehnání, které udílí Bůh. *„Při*

²²HONZÍK, J.; PAROLEK, R. *Ruská klasická literatura*. s. 8.

²³John Watson. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2012-04-08]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/John_Watson.

*sobě samém přísahám – praví Hospodin – že jsi to udělal a neodepřel jsi mi svého syna, svého jediného syna, zahrnu tě požehnáním a rozmnožím tvé potomstvo jako nebeské hvězdy, jako písek na mořském břehu, a tvé potomstvo se zmocní brány svých nepřátel.*²⁴ Bible, jakožto světově neustále aktuální veledílo, inspirovala mnohé pozdější autory.

Jestliže tedy postava dítěte figuruje v tak významných dílech jako je Bible, není divu, že mu věnovali pozornost i velcí světoví umělci pozdější doby.

Počátky zájmu o pochopení významu dětství můžeme pozorovat již během osvícenství a romantismu. V době osvícenství se na dítě pohlíželo, jako na něco zcela nevinného, symbol čistoty a na tvora nezkaženého a formování hodného. Doba romantismu vnímá dítě jako tvora obdařeného neobyčejnými možnostmi a fantazií. Naráží však na pragmatismus dospělého člověka, který v něm tyto předpoklady umrtvuje. Můžeme tedy pozorovat první konflikty se společností, ale konec konců i jedincem samým. Dítě je dál prezentováno jako čisté a nezkažené, ovšem ustupuje se od původní naprosté idealizace dětství. Sledujeme, že toto období je plné rozporů a má velký vliv na budoucí smýšlení člověka.

V této době se formovala se představa o univerzálním dětství. Brojilo se proti dětské práci, bojovalo se za povinnou školní docházku a dětství nabylo jednotného významu pro všechny. Pozorujeme zde však rozdíly mezi různými vrstvami obyvatel, v Rusku zejména mezi dětmi pocházejícími za šlechtického, ruznočineckého a rolnického prostředí.

Tři aspekty dětství, objevené již v romantismu, ontogenetický, sociální a existenciální, byly důkladně rozpracovány až realisty.²⁵

Ve světové literatuře můžeme v tomto období zmínit takové velikány literatury, jako byl Viktor Hugo, který se dotýká sociálních problémů své doby, nebo pověstného „krále pohádek“ H. CH. Andersena, největší postavou v této době byl anglický autor Charles Dickens a jeho slavné romány s dětskými hrdiny, zejména pak Oliver Twist.

²⁴*Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 14. vyd., (5., opr. vyd.). Praha: Česká biblická společnost, 2008. s. 16-18.*

²⁵HŘÍBKOVÁ, R. В поисках личности. In *Prezidium МАПРЯЛ, 2003-2007: сборник научных трудов.* Praha: Národní knihovna České republiky, Slovanská knihovna, 2005, s. 68-83.

Toto dílo by mohlo být považováno za prostou literaturu pro děti, avšak jeho ladění popisující palčivé sociální problémy anglické metropole, dětí žijících na ulici, tomu odporuje. Jde o reakci na změnu sociálních zákonů v Anglii v té době. Poskytuje tak velmi realistický pohled na život dítěte, na jeho vývoj.

V ruské literatuře můžeme s rozpadem patriarchálního systému i v pojetí dětství pozorovat velké rozdíly a konflikty mezi městem a vesnicí, deprimující ztrátu kořenů a odcizení. Pozornost je proto věnována zejména sociální otázce, postavení dítěte ve společnosti, rodině, vzdělání a výchově.

Mezi ruské spisovatele, kteří svoji tvorbou jednoznačně ovlivnili vývoj literatury s dětským hrdinou a posléze i Andrejevovu tvorbu, patří zcela jistě F. M. Dostojevský, který se zvláště inspiroval západní tvorbou. Téma dětství zkoumal především z filozofického a antropologického hlediska, neboli z hlediska aspektu vývoje člověka. Byl prvním ruským autorem, který ztvárnil ontogenezi lidského jedince. Bere postavu dítěte jako nositele budoucnosti a naděje, obrody společnosti. O dětství v jeho díle vypovídá samotný hlavní dospělý hrdina, případně je líčeno jiným dospělým, pomáhá nám pochopit hlavního hrdinu ve všech aspektech. Ve svém díle se často dotýká i významu sociálních podmínek pro vývoj dítěte, ukazuje dítě jako hrdou bytost, jejíž vývoj je sociálními podmínkami deformován. Je si však vždy vědomo vlastní lidské důstojnosti, někdy na rozdíl od dospělých. Tímto tématem inspiroval pozdější autory, jako byli např. Korolenko, Čechov nebo Andrejev. Dostojevskij tedy započal novou epochu zobrazování dítěte v literatuře.

L. N. Tolstoj je dalším nepopíratelně významným autorem v historii zobrazování dítěte v ruské literatuře. Jeho pojetí dětství je specifické v tom, že je hluboce provázáno s psychologií. Jednotlivá období dětství jsou tedy perfektně propracovaná. Zobrazuje nám tzv. šlechtické dětství, ve kterém často figuruje postava dokonalé matky a zvláštního, ale zároveň šťastného venkovského sídla. Jeho hrdinové často na pokraji smrti rekapitulují a vracejí se do svého dětství.

Jeho stěžejní dílo v této oblasti je bezpochyby autobiografická trilogie „Детство“, „Отрочество“, „Юность“ (Dětství, Chlapectví, Jinošství). Tolstoj zde mísí vzpomínky a reálné události s fikcí a uměleckou nadsázkou. Zavádí tak čtenáře do

hlubin ruské dětské duše a ukazuje, jak dětský hrdina prožívá těžké životní momenty, například setkání se smrtí. Jeho tvorba je autobiografická, dokáže tak realisticky popsat myšlení dítěte a jeho pohled na svět. Sice nepřímo se postava dítěte objevuje i ve slavném románu L. N. Tolstého „Анна Каренина“ (Anna Karenina). Zde je malý Serjoža vyobrazen sporadicky, ale důležitý je dopad jeho existence na vývoj děje a postav. Autor zde zobrazuje, jak je pro Rusko více než pro jiné země důležitá soudržnost rodiny jako společenského celku.

Další autor, který ve svých dílech často zobrazoval děti, byl A. P. Čechov. Jeho doménou bylo zobrazení světa očima dítěte, které se stalo významnou složkou jeho vyprávěcích postupů. Čechov čerpal své náměty převážně ze svých životních zkušeností. Jak ze vzpomínek na vlastní dětství, tak z příběhů, které jako lékař slyšel a pozoroval ve své ordinaci. Ve svých dílech nikdy nebyl soudcem svých postav ať už dětských, nebo dospělých. Jen mistrně popisoval situaci a rozuzlení nechával na čtenáři samém. Velice ho vždy zajímalo, kam se ztrácí ona „dětská jiskra“, prožívání nespoutané radosti v dětských letech. Zachycuje atmosféru konce 19. století, kterou vnímá jako dosti nevyjasněnou. Staré ideje a hodnoty jsou už pomalu minulostí a nové jsou ještě neustálené. Dochází tak k velkým mezigeneračním konfliktům. Čechov tedy řeší otázku, co může z malého dítěte vyrůst, když již od mala vidí intriky a zlo.

V jeho rozsáhlé povídkové tvorbě lze nalézt například povídky „Ванька“ (Vaňka) nebo „Спать хочется“ (Spát a spát!), které mají společný námět. Obě zobrazují těžce pracující děti a způsob, jakým se se svou situací vyrovnávají. Hrdina první povídky, malý Vaňka, píše ze zoufalství dopis dědečkovi. Netuší však, že na obálku musí napsat adresu, a tak je odsouzen k nekonečnému čekání na záchranu. V druhé povídce vystupuje asi třináctiletá Varja. Ta slouží jako pomocnice, je stále v jednom kole a bez přestání na ni padají další rozkazy. K tomu všemu se stará o děťátko, které dnem i nocí pláče a nic ho nemůže utěšit. Varja proto vůbec nespí a z vyčerpání mívá halucinace. V záchvatu jedné si uvědomí, že nebýt děťátka, mohla by klidně spát, a proto ho zadusí. Povídky ukazují děti z nuzných poměrů. Tehdy bylo běžné, že děti pracovaly, mnohdy i velmi těžce. Dnes by takové jednání bylo zákony stíháno, tehdy to však byla běžná praxe a ve srovnání s dětmi, které žily na ulici, se měly děti ve službě často mnohem lépe.

Čechov velice často porovnává hlediska dětského myšlení a myšlení dospělých. Díky jeho návratům do dětství si uvědomujeme rozdíl, mezi těmito etapami. Děti jsou podle Čechova bezprostřední a čisté a jsou bohužel často deptány dospělými.²⁶

Ani později se dětské postavy z ruské literatury neztratily. Můžeme je nalézt například u Maxima Gorkého v knihách „Детство“ (Dětství) (autobiografické vyprávění) nebo „Мать“ (Matka). Dílem pak u Vladimíra Korolenka v díle „Рассказы из детской жизни“ (Povídky z dětského života).

Na konci 19. století se prohloubil nejen filozofický, ale i individuální přístup. Sociální otázka se dostala do pozadí nebo byla přítomna pouze jako skrytý motiv. Motiv dítěte byl spojován zejména s mystériem zrození a smrti, s tématem individuální a historické paměti, dítě se stávalo jakýmsi „médiem“, skrze které autor vypovídal o sobě a o světě. Dětství bylo bráno jako neopakovatelný tvůrčí duchovní prostor, autoři zobrazovali realitu očima dítěte. Na přelomu století se na dítě hledělo jako na samostatnou a suverénní bytost, která má svůj rozum a své postoje. Velký vliv na pojetí dítěte měla filozofie Nietzscheho, Schopenhauera a dalších myslitelů.²⁷

²⁶HŘÍBKOVÁ, R. Interpretační aspekty dětství v tvorbě A. P. Čechova. In *Jak čteme ruské klasiky: příspěvky z konference věnované 100. výročí úmrtí A.P. Čechova = Kak my čitajem russkich klassikov: vystuplenija na konferencii, posvjaščennoj stoletnej godovščine so dnja smerti A.P. Čechova*. Praha: Národní knihovna České republiky, Slovanská knihovna, 2005, s. 241-248.

²⁷HŘÍBKOVÁ, R. В поисках личности. In *Prezidium МАПРЯЛ, 2003-2007: сборник научных трудов*. Praha: Národní knihovna České republiky, Slovanská knihovna, 2005, s. 68-83.

4. Život a dílo L. N. Andrejeva

Velký talent ruské literatury přelomu století, Leonid Andrejev, vytvořil za svůj život mnoho děl zobrazujících člověka v mezních situacích. Nevyhýbal se sociální tematice, utrpení člověka, ani vnitřním dilematům.

„Andrejev ve svých prózách klade základní existenční a existenciální otázky člověku své doby. Je po okraj plný soustrasti k lidskému osudu, který obvykle líčí v beznadějných situacích, na rozhraní mezi životem a smrtí, mezi normálností a šílenstvím. Proto se zdá být současníkům tak kritickým a protestujícím, ačkoliv ve skutečnosti je spíše chápavým a soucítícím.“²⁸

Narodil se roku 1871 v Orlu do zchudlé šlechtické rodiny. Dětství měl podle svých slov šťastné a bezstarostné s milujícími rodiči. Žili však na okraji města, kde mohl spatřit, jak tvrdě pracující lidé živoří a jak se bezdomovci potloukají ulicemi. Nemůžeme se tedy divit, že se jeho hrdinové často ocitají na podobných místech bez náznaku naděje a štěstí. Ve svých dílech vypráví příběhy, které viděl na ulicích každý den, které slyšel od dětí u svého domu a které si jako malý kluk představoval za smutnou tvář lidí na ulici...

Po vystudování gymnázia v Orlu odešel studovat práva do Petrohradu. Tamní studium však nemohl z důvodu hmotné nouze po smrti otce dokončit, tudíž práva dostudoval na Moskevské univerzitě. Po dokončení vykonával právní praxi, kterou ale brzy ukončil.

Začal pracovat jako žurnalista pro deník „Курьер“ (Kurýr), kde vystupoval jako soudní zpravodaj a reagoval na politickou situaci. Otevřeně podporoval sociální demokraty.

Počátky Andrejevovy kariéry nebyly valné. První povídku „О голодном студенте“ (O hladovém studentu), ve které popisuje svoji hmotnou nouzi v době studia, mu redakce listu vrátila, stejně jako povídku „Обнаженная душа“ (Obnažená duše). Napsal i několik dalších prací o studentském životě v listě „Орловский вестник“

²⁸HONZÍK, J.; PAROLEK, R. *Ruská klasická literatura*, s. 497.

(Orelský věštník). Ty však také zůstaly vcelku nepovšimnuty. Andrejev se tak dál živil psaním fejetonů a soudniček a připravoval další díla.

Roku 1898 vyšlo jeho první beletristické dílo „Баргамот и Гараска“ (Bargamot a Garaska), které velice upoutalo pozornost Maxima Gorkého. Již dříve se pokoušel o literární tvorbu, ale až touto povídkou zaujal, a to také Maxima Gorkého, který mu nabídl svoji pomoc. Tak vzniklo bouřlivé přátelství a spolupráce trvající až do revolučních let. Andrejev tak vstoupil do skupiny spisovatelů kolem vydavatelství „Знание“ (Vědění), kde mj. vyšly i jeho povídky v knižní podobě. Andrejev v této době prožil období uměleckého růstu i osobní spokojenosti. Sborník povídek (r. 1901) mu potom zajistil místo na výsluní povídkové tvorby.

Zpočátku psal Andrejev hlavně v duchu tradice ruské literatury zejména druhé poloviny 19. století, ale i v literatuře evropské. Jeho počáteční období je v duchu velké orientace na povídkovou tvorbu. Můžeme zde zmínit např. jeho povídky „Большой шлем“ (Velký slam), „Молчание“ (Mlčení) o ztrátě možnosti komunikace v rodinném kruhu, nebo „Стена“ (Stěna) jako označení pro překážku bránící lidem k dosažení lepšího života.²⁹

„Řada z Andrejevových povídek je věnována také do té doby literaturou téměř tabuizované problematice – např. v povídce „Бездна“ (Propast) je hrdinka znásilněna.“ „Podobně povídka „В тумане“ (V mlze) si bere za předmět zobrazení prožitky studenta ze „slušné rodiny“, který onemocní pohlavní chorobou.“³⁰

Mezi nejznámější vrcholné autorovy povídky řadíme např. „Красный смех“ (Červený smích), který zobrazuje rusko-japonskou válku, nebo povídku „Губернатор“ (Gubernátor) o veřejném činiteli, kterého souží svědomí za to, že krutě potlačil dělnické povstání, a v neposlední řadě „Рассказ о семи повешенных“ (Povídka o sedmi oběšených), která zobrazuje poslední dny sedmi lidí odsouzených k trestu smrti.³¹

Ve svých dílech odráží i své koníčky (Andrejev se velice rád věnoval malířství či barevné fotografii, která se projevuje smysluplnou funkcí barvy v jeho textech.³²)

²⁹ *Panoráma ruské literatury*, s. 176-177.

³⁰ *tamtéž*, s. 176.

³¹ *tamtéž*, s. 175-178.

³² *ŽÁК, J. Svědectví o nerozumné skutečnosti. In Satanův deník*, s. 537.

a vlastní životní postoje, jako např. v díle „Жизнь Василия Фивейского“ (Život Vasilije Fivejského), kde se otevřeně hlásí k ateismu. V povídce „Иностранец“ (Cizinec) zase vyjadřuje své otevřené sympatie k revoluci.

Po řadě krizových událostí včetně pobytu ve vězení, které vyvrcholily smrtí jeho manželky, přešel Andrejev od povídek a fejetonů k dramatické tvorbě. V krátké době se opět oženil a usadil se v rodinném sídle v blízkosti finských hranic. Znovu se stal populárním autorem.

Velmi známá se stala i jeho dramata „Жизнь человека“ (Život člověka), „Чёрные маски“ (Černé masky) a „Царь голод“ (Vladař hlad). Andrejev nám v nich ukazuje „*nové pojetí dramatu jako žánru vědomě odcházejícího od principu nápodoby reality a zdůrazňujícího právě zdánlivost, podmíněnost, imaginativnost a absurditu.*“³³

„*Tato fáze Andrejevovy tvorby předjímá mnohé tvůrčí postupy, které se v evropské literatuře objevují přibližně o jedno desetiletí později, nejpregnantněji vyjádřeny v expresionistické literatuře, především německé.*“³⁴

Povídkou „Тьма“ (Тма), která zobrazuje příběh teroristy, jenž se ukrývá v nevěstinci a porovnává život svůj s životem dívky, je nakonec demoralizován a skončí v rukou policie, definitivně končí přátelství s M. Gorkým. Andrejev odmítl povídku upravit podle Gorkého představ.³⁵

V dalším období (druhé desetiletí 20. století) se Andrejev dostal do tvůrčího útlumu. Dokončuje román „Сашка Жегулёв“ (Saška Žeguljov), ovšem jeho pokus o větší prózu „Дневник Сатаны“ (Satanův deník) zůstává nedopsán.

„*Řada pozdějších dramát je psána už téměř v tradičním realistickém duchu – např. Ten, který dostává políčky (1915). Andrejevovu tvorbu charakterizuje obsah nitra člověka odtrženého od ostatních, neschopnost komunikovat, anebo oslava krátké schopnosti pocítit a procítit sounáležitost s ostatními lidmi. Většina spisovatelových postav se zmítá v rozporech a zpravidla končí tragicky – charakteristickou je povídka Fixní idea (1902) v níž intelektuál, racionálně orientovaný doktor Keržencev, sice*

³³tamtéž, s. 176.

³⁴tamtéž s. 176.

³⁵tamtéž, s. 175-178.

*provede rafinovaně promyšlenou vraždu, pak ale zjistí, že není pánem svého duševního stavu, že se takřikajíc vymkl sám sobě z rukou.*³⁶

Kolem roku 1910 začala být jeho díla odmítána kritikou a přicházely i neshody s Gorkým. Přicházel také odliv popularity. Po revoluci v r. 1917 se navíc díky posunu hranic ocitl mimo Rusko. Andrejev další porevoluční dění odsuzoval, představoval si jiný průběh. V emigraci se necítil dobře a díky existenčním starostem a přepracování dostal infarkt. V roce 1919 zemřel.

*„Leonid Andrejev píše v době masového zabíjení na euroasijském kontinentu, na barikádách a v ulicích ruských měst, v době neméně hrozně likvidace jednotlivců na popravističích, při atentátech či sebevraždou. Je svědkem ne sice očitým, zato neobyčejně citlivým, reaguje osobně i umělecky vypjatě a nekompromisně, podle vkusu některých odolnějších současníků dokonce nepřiměřeně – několikrát se sám pokusil o sebevraždu.*³⁷

Andrejevovo dílo bylo po dlouhý čas předmětem vydávání a zkoumání jen několika seriózními badateli. Do popředí zájmu se dostal omezený výběr několika povídek. Publicistická práce, které se věnoval v průběhu celého života, zůstala v podstatě nezhodnocena.³⁸

*„Díky zaměření jeho literární činnosti, jejím tématům i tvůrčím postupům lze Andrejeva označit za jednoho z prvních expresionistických či dokonce existencialistických autorů. V prvním desetiletí 20. století patřil v Rusku k nejčtenějším a jeho dílo bylo výrazným popudem pro mnohé jiné spisovatele, mezi kterými však našel také hodně kritiků.*³⁹

4.1. Postavy v dílech Leonida Andrejeva

Ve své práci bych se ráda zaměřila na obecný popis a charakteristiku Andrejevových postav a charakteristiku děje. V této části jsem čerpala z knihy Josefa Dohnala: Povídková tvorba Leonida Nikolajeviče Andrejeva⁴⁰.

³⁶ *Panoráma ruské literatury*, s. 177.

³⁷ ŽÁK, J. Svědectví o nerozumné skutečnosti. In *Satanův deník*, s. 534.

³⁸ *Panoráma ruské literatury*, s. 176-177.

³⁹ *tamtéž*, s. 177.

⁴⁰ DOHNAL, J. *Povídková tvorba Leonida Nikolajeviče Andrejeva*, s. 17-75.

Děj Andrejevových prací je většinou velice dobře rozdělen do několika částí. Autor, zběhlý v psaní soudních zpráv, umí vystihnout hlavní a podstatné aspekty děje. Důležitý je vždy tzv. bod zlomu, čili místo zvratu děje. Zbytek se tedy dá snadno rozdělit na část před zlomem a po zlomu. Na počátku hrdina vstupuje do děje s pevným psychickým stavem, myšlenkami, a postoji které silně narušuje až nečekaná událost, která vše otočí vzhůru nohama, strhne hrdinu a ve finální části díla se hrdina s touto změnou musí vyrovnat, vstřebet ji a postavit se čelem tomu, co přijde.

Autor rád používá kontrasty. Např. pohled na svět otce x syna, dobro x zlo, chudoba x majetek, město x vesnice. Můžeme pozorovat i značný pesimismus - jeho příběhy nekončí nikterak dobře. Na konci se musíme sami zamyslet, jak bychom potrestali tento čin, jak bychom udělali toto, jak se s tím asi hrdina vyrovná...

V jeho dílech můžeme vidět v zásadě dva typy situací. V první z nich se hrdina musí konfrontovat se svojí životní situací, bídou a společenským zavrnutím. Hlavní postavy jsou na hranici přežití a bojují o lepší zítřky. V druhé je hrdina konfrontován sám se sebou, svými myšlenkami a pozorujeme tak boj jednoho člověka proti vlastnímu já. Autorovi tak není cizí ani psychologický aspekt.

Okolí hlavních hrdinů se dá v zásadě rozdělit na dvě skupiny. První skupina komunikuje s hrdinou, dává mu prostor k projevení se, ať už negativní nebo pozitivní. Druhou skupinu tvoří jakýsi kompars, okolí, pozadí děje. Lidé na ulici, zákazníci v holičství,... Rodina má v Andrejevových dílech zvláštní úlohu. Vždy vystupuje v negativní nebo přehlížené roli. Ať už v podobě nepřilíš pevného vztahu s matkou (Petřík na vesnici, Rozum) nebo nefunkční rodiny (Andělíček), vždy je pro hrdinu okrajovou záležitostí, která mu nepřidává mnoho sil a ubližuje mu.

Samotné postavy v Andrejevových dílech jsou obvykle velice osamělé a musí se s tím vypořádat, protože neumí se svým okolím komunikovat. Často se dostávají do konfliktu s morálkou okolního světa. Obraz rodiny a rodinného života není ani zdaleka obrazem kladným. Spíše nás zavádí do prostředí nepochopení a hněvu. Rodina zde není zázemím a útočištěm.

Postavy v povídkách nejsou příliš rozebírány po fyzické stránce. Jejich popis bývá stručný a nepodstatný. Autor se tedy zaměřuje hlavně na vnitřní charakteristiku

hrdinů. Na psychický stav, myšlenky, sféru nevědomí a podvědomí, tady pozorujeme jeho velký zájem o dílo S. Freuda, dále můžeme pozorovat i inspiraci v dílech L.N. Tolstého, který kladl důraz na mravní sebepoznání a i vliv F.M. Dostojevského, který často zobrazoval vnitřní rozpolcenost postav.

Leonid Andrejev si ve svých dílech vybírá pro hlavní hrdiny v zásadě mužské pohlaví. Muž představuje tvrdou racionalitu, logičnost, sílu a odhodlanost. Také si osobně myslím, že psát o muži pro něj musí být jednodušší, než se vcítit do ženy. Ženské postavy naproti tomu představují spíše emoční a iracionální složku, proto bývají využity jako „hybatelky“ děje.

Děti jsou v Andrejevových dílech využity dvěma způsoby, buď jako vedlejší, nebo jako hlavní postavy povídek. Postava dítěte je velice vděčná, nabízí nám mnoho zajímavých pohledů na svět, pokud je dítě stížené nějakou ránou osudu, čtenář ji vždy prožívá více než u dospělého. Je také zdrojem nevyčerpatelných představ. Můžeme si pohrávat s jeho myšlenkami, představami. Děti jsou velice tvůrčí a nápadité, přisuzují věcem často jiné významy než samotní dospělí. Jejich duše je však velice křehká, snadno zranitelná. Proto se na nich dobře znázorňuje nemoc společnosti, která láme bedra malých pracujících.

Pokud hovoříme o hlavních dětských postavách, jedná se také o chlapce. Ať už zmíníme Sašku z povídky „Ангелочек“ (Andělíček), nebo Peťku z povídky „Петька на даче“ (Pěťa na vesnici). Tyto děti jsou zbaveny dětské bezprostřednosti, radosti. Často jsou zobrazeny v jistých sociálních kruzích, a to v bídě, nouzi, nucené pracovat či živořit. Autor jim dává na okamžik možnost nahlédnout do světa dětství, radosti, ale většinou ne na dlouho. Na konci příběhů se musejí vrátit do starých životů, bolestně obohaceni o krásné a nevšední zážitky a zkušenosti.

5. Rozbor vybraných povídek L. N. Andrejeva

V této části své práce bych ráda na několika povídkách ukázala, jakým způsobem Andrejev pracuje s dětskými postavami, jakou funkci plní v jeho příbězích, a proč jsou tak důležité. Vybrané povídky jsem podle role dítěte v nich rozdělila do tří částí. V první části jsou povídky, v kterých dítě hraje hlavní úlohu, následují povídky s dětmi ve vedlejších rolích, kde děti mají hlavně symbolickou funkci a samostatně pak vydělují povídku *Книга*, v které má dítě jinou, specifickou úlohu.

5.1. Povídky s hlavním dětským hrdinou

Do tohoto oddílu jsem zařadila povídky, kde je dítě v roli hlavní postavy. Skrze něj pohlížíme na příběh a sledujeme spleť cest života lidí.

5.1.1. „Алёша - дурачок“ (Hlupáček Aljoša) r. 1898

Tato kratičká povídka vypráví o odhodlanosti malého chlapce zachránit jiné a obětovat se pro ně. Najdeme zde hned dvě dětské postavy. Melita Nikolajeviče, vypravěče, který popisuje dění svými očima. Je to chlapec z bohatší rodiny s dobrým srdcem. Dalším dítětem je „hlupáček Aljoša“, který je odsouzený ke stereotypnímu žebvání a bití od matky. Melit je typ dítěte, které se snaží vybojovat si vše, co potřebuje, dohaduje se s otcem, snaží se prosadit si svoji vůli. Aljoša naproti tomu jen plní, co mu bylo řečeno, a přijímá trpně svůj osud, jako by jiná možnost ani nebyla. Andrejev zde na rozdíl, od jiných povídek, celkem detailně popisuje zevnějšek Aljoši.

Na počátku povídky nám Melit Nikolajevič vypráví o svém prvním setkání s Aljošou. Zdá se, že toho setkání je pro něj skutečně osudové s nesmírně důležité.

Vracel se tehdy ze školy, když zjistil, že u dveří do jejich domu stojí malý chlapec. „*Лицо у него было совсем молоджавое, болезненно-полное и на щеках еле Покрытое негустым желтоватым пушком. Носик маленький, красный от холода. Небольшие серые тусклые глаза смотрели на меня в упор, не мигая. В них совсем не было мысли, но откуда-то из глубины поднималась тихая молчаливая мольба, полная несказанной тоски и муки; жалкая, просящая улыбка как бы*

застыла на его лице. “⁴¹

Chlapec nakonec po delší době přiznal, že by chtěl kopeječku. Melit tedy neváhal a běžel do domu za matkou. Protože mu však bylo Aljoši líto, řekl si rovnou o celý rubl. Dal Aljošovi bankovku a pak ho pozoroval, jak jde pryč. Zdálo se, že jaksi podivně chodí.

Měl dobrý pocit u srdce a tak spěchal za svým důvěrníkem Vasilijem (sluha), aby mu vše pověděl. Ten se mu ale vysmál a pověděl celou pravdu.

„Оказалось, что Алеша живет у известной всей Пушкарной Акулины, которая посылает его собирать копеечки, и если копеечек набирается достаточно, совершается на них пьянство и дебош. “⁴²

Melit poprosí Vasilije o doprovod a jde se přesvědčit, jak to u Akuliny chodí. Zjišťuje, že Aljoša skutečně z peněz nedostal vůbec nic a Akulina ho ještě zbilá, když jí je nechtěl dát. Melitovi je ho tedy strašně líto a nedokáže myslet na nic jiného. Začne tedy Akulině vyhrožovat a Vasilij ho musí raději odtáhnout pryč. Doma pak dostane vynadáno, že promarnil peníze a že tomu tulákovi nemá dávat už vůbec nic.

„Дня через два я снова увидел Алешу стоявшим у нашего крыльца в той же позе тоскливой безропотности и глубокой, животной покорности судьбе. Длинные большие руки бессильно висели вдоль хилого, понурившегося тела, та же жалкая, просящая улыбка застыла на его губах. “⁴³

Melit měl ale zakázáno cokoliv mu dávat, proto běžel, aby ho nikdo neviděl, do kuchyně, dal Aljošovi chléb a honem ho poslal pryč.

„С того дня я влюбился в Алешу. Нельзя дать другого названия тому чувству страстной нежности, какая охватывала меня при представлении его лица, улыбки. “⁴⁴

Aljošu ještě viděl u cizích dveří, jak tam čeká na peníze, neustále na něj myslel a dělal si starosti, jak se mu asi daří a zda má co jíst.

⁴¹АНДРЕЕВ, Л. Полное собрание сочинений и писем, с. 70.

⁴²tamtéž, с. 72.

⁴³tamtéž, с. 75.

⁴⁴tamtéž

Přišla zima a Melit šel s ostatním na zmrzlou řeku, aby si pohrál s dětmi a pobavil se. Náhle si všiml, že na břehu stojí Aljoša a dívá se na něj. Vzápětí se však objevil chlapec a strčil do něj. Aljoša spadl na led, který se prolomil, a on skončil v ledové vodě. Melit mu ihned přispěchal na pomoc a celého promrzlého ho odvedl domů. Tam se doprošoval matky, jestli by mu nepomohla. Ta nakonec souhlasila a dala mu i nějaké staré, obnošené šatstvo. Melit byl moc rád, že ho má doma, a tak ho obskakoval a radoval se.

Pak však přišel otec a chtěl Aljošu vyhodit z domu. Melit ho prosil, plakal a tak otec souhlasil, že u nich může nějakou chvíli být.

„На другой день Алеша исчез, и с тех пор я его не видал и не знаю, где он. Может, замерз под забором, а может быть, и сейчас стоит где-нибудь у парадных дверей и ждет.“⁴⁵

Melit tedy malého chudého chlapce již neviděl. Jeho nová podstava života zmizela a on se vrátil zpět do stereotypu, obohacen o tu krásnou zkušenost pomáhat druhým a být šťastný jen z radosti druhého. Povídka nám ukazuje, kolik může jeden chudý chlapec vzbudit lásky u jiného chlapce svého věku, který nikdy nepoznal nouzi a který je pak kvůli němu ochotný bojovat a postavit se proti dospělým.

Autor v této povídce bourá zažitě stereotypy, kdy jsou bohaté děti většinou zobrazovány jako nafoukané a zlé. Naopak na Akulině můžeme pozorovat, že chudí lidé nejsou vždy obdařeni dobrotou a pokorou.

5.1.2. „Ангелочек“ (Andělíček) r. 1899

Na počátku je potřeba říci, že povídka Andělíček je příkladem tzv. vánoční povídky. Tyto povídky byly populární zejména v druhé polovině 19. století.

Hrdinové těchto děl jsou ve stavu nouze, či duchovní krize a pomoci jim může jedině štěstěna, náhoda či zázrak. Často se zde objevuje silné sociální téma.

Za zakladatele novodobého vánočního příběhu je považován Ch. Dickens. Ten uchoval tradici, že hlavní děj je vlastně boj dobra a zla. Šťastný konec byl velice vyžadovaným a jen málokdy příběh končil špatně. Oproti tomu v ruské literatuře,

⁴⁵АНДРЕЕВ, Л. Полное собрание сочинений и писем, с. 78.

se setkáváme s výraznou sociální náplní a tragickým koncem.⁴⁶

Onu sociální náplň můžeme pozorovat i v povídce Andělíček. Hlavní hrdina se také ocitá ve stavu materiální, ale hlavně duchovní nouze. Jeho jedinou, novou nadějí se tak stává magický andělíček, který je příslibem jakéhosi zázraku, jenž je ještě umocněn tím, že se vše odehrává na Štědrý den, kdy je vše kouzelné a nic není nemožné. Saška tedy vzhlíží k nové modle svého života, která je tragicky zničena, stejně jako vše, co symbolizovala.

Povídka Andělíček vypráví o Štědrém dnu chlapce Sašky. Je pojmenována podle vánoční ozdoby, která je pro zarmouceného Sašku symbolem jiného života - plného lásky, štěstí a naděje.

Saška je v této povídce hlavní postavou. Skrze něj poznáváme život chudého chlapce, který žije v nuzných podmínkách a matka ho týrá. Jeho silná osobnost připomíná dospělého. Občas se však zachová jako malé dítě, což je pro jeho věk přirozené, snaží se vzdorovat matce a pomoci otci, ale sám moc naděje pro život nevidí. Tu mu dává až andělíček, který ho uvádí do krásných představ o lepším životě, které však rychle umírají a vracejí ho zpět do reality.

Začátek povídky se odehrává na návsi a u Sašky doma. Všude na nás dýchá ponurá atmosféra chudého a bídného prostředí. Jak je poznat již z prvních slov povídky, Saška není tak spokojený jako děti v jeho věku. „*Временами Сашке хотелось перестать делать то, что называется жизнью...*“⁴⁷ Je nešťastný a svoji zlost si vybíjí na kdekdo: „*...то он не мог спокойно отнестись ко злу и мстил жизни. Для этой цели он бил товарищей, грубил начальству, рвал учебники...*“⁴⁸

Mohlo by se zdát, že se ze Sašky stal hrubý a neposlušný kluk bez kousku citu, což by v prostředí disharmonické rodiny nebylo divu, ale další dění nám ukáže, že má i dobré srdce a umí mít vroucně rád.

Saška je velmi fixován na svého otce, můžeme jen hádat proč. Snad proto, že mu otec tajně dával jídlo, když byl v trestu, nebo proto, že je jeho matka alkoholička a neustále mu ubližuje.

⁴⁶HŘÍBKOVÁ, R. Жанр праздничного рассказа в творчестве Ф. М. Достоевского. s. 117-127.

⁴⁷АНДРЕЕВ, Л. Повести и рассказы, с.84.

⁴⁸tamtéž

Nenávist k matce ukazuje ve svých kresbách a popiscích pod nimi: „...толстая и низенькая женщина была скалкой тонкого, как спичка, мальчика. Внизу крупными и неровными буквами чернела подпись: "Проси прощенья, щенок", и ответ: "Не попрошу, хоть тресни".! ...“⁴⁹ Z ukázky je jasně patrné, že se Saška matce nehodlá poddat, pohrdá jí. Otec ho v názoru podporuje, neboť o ní otevřeně hovoří jako o čarodějnici: „Эта ведьма нарочно ничего не говорит, а уж и куртку приготовила....“⁵⁰. I na Vánoce je matka na Sašku zlá „Приходилось идти домой - Где полуночицаешь, щенок? - крикнула на него мать, замахнулась кулаком, но не ударила....“⁵¹. Matka Sašku bila, kdy se jí zachtělo. Otec však není protikladem matky, obdivovaným a spravedlivým. Saška jím rovněž pohrdá, neboť je slaboch, který se nedokáže ženě postavit. Zároveň ale cítí lítost, protože je otec nemocen. „Сашка понимал это и презирал отца за слабость и ложь, но ему действительно захотелось что нибудь принести больному и жалкому человеку. Он давно уже сидит без хорошего табаку..“⁵²

Na Vánoce byl Saška pozván k Svěčníkovým, kde byl jeho otec domácím učitelem. Přestože Saškovi pomohli a na Vánoce ho zvali k sobě, mluví o nich Saška jako o d'áblech. Na návštěvě dojde k něčemu neobvyklému: „Но вдруг узенькие глаза Сашки блеснули изумлением, и лицо мгновенно приняло обычное выражение дерзости и самоуверенности. На обращенной к нему стороне елки, которая была освещена слабее других и составляла ее изнанку, он увидел то, чего не хватало в картине его жизни и без чего кругом было так пусто, точно окружающие люди неживые. То был восковой ангелочек, небрежно повешенный в гуще темных ветвей и словно реявший по воздуху. Его прозрачные стрекозиные крылышки трепетали от падавшего на них света, и весь он казался живым и готовым улететь..“⁵³ Saška „... чувствовал, что он всегда знал его и всегда любил, любил больше, чем перочинный ножичек, больше, чем отца, чем все остальное..“⁵⁴ Pro jeho získání by udělal cokoli, dokonce na kolenou prosil, a rodina nakonec

⁴⁹Tamtéž.

⁵⁰Tamtéž, c. 85.

⁵¹Tamtéž.

⁵²Tamtéž, c. 87.

⁵³Tamtéž, c. 89.

⁵⁴Tamtéž.

podlehla. Doma se jím otci chlubil, ale sáhnout nedovolil.

Pod vlivem emotivní chvíle otec přiznává, že je v jejich životě chyba a rozpláče se. Oba pak jdou unaveni spát. Andělíček zavěšený nad kamny se však do rána rozteče a spolu s ním symbolicky mizí i (možná krátce předtím zažehnutá) naděje na lepší život...

5.1.3. „Петька на даче“ (Pět'ka na vesnici) r. 1899

Tato povídka Leonida Andrejeva nás provádí důležitým obdobím chlapce Pet'ky, který na okamžik okusil radost z dětského nespoutaného života.

Pet'ka je v této povídce hlavní postavou. Vše se točí kolem něj, jeho emocí, jeho prožitků. Je chudým a vykořisťovaným dítětem, které musí pracovat, aby mělo kde bydlet a co jíst. Žije svůj nudný život, bez jakýchkoli rozvojových podnětů, jen nosí vodu a mlčí. Není v něm nic z dítěte. Žádná radost. Jen nutnost pracovat jako dospělý. Pak přichází zlom a Pet'ka je volný. Prožívá radost, konečně se může svobodně pohybovat po světě. Díky kamarádovi objevuje dětské hry. I fyzicky vypadá jako dítě, zmizí mu vrásky z čela, přestává být malým dospělým... Ovšem, další ranou osudu se z něj znovu stává dospělý, který je navíc raněn o tuto jedinečnou a úžasnou zkušenost. Jeho osud je krutý a nezbyvá mu, než se s ním smířit a dál žít v chudobě a zoufalství.

Na počátku se seznámíme s prostředím holičství Osipa Abramoviče. Holičství, které se nachází v sešlejší části Moskvy. *„Невдалеке находился квартал, заполненный домами дешевого разврата. Они господствовали над этой местностью и придавали ей особый характер чего-то грязного, беспорядочного и тревожного.“*⁵⁵

Právě zde, v tomto prostředí žije malý Pet'ka. Pomáhá v holičství, kde zároveň i bydlí. Stejně jako několik dalších dětí. Ostatní děti jsou starší, větší a hrozně moc se snaží vyrovnat dospělým. Kouří, pijí a nadávají...

I jeho kamarád Nikolka se snaží vyrovnat velkým. Ostatní kluci ho často posílají za zákazníky, protože samotným se jim nechce pracovat, a někdy na něj řvou, nebo si ho dobírají. Přesto se jim chtěl Nikolka vyrovnat a být důležitým. Pet'ka však nikdy.

⁵⁵АНДРЕЕВ, Л. *Красный смех: Избранные рассказы и повести*, с. 29-30.

Je ve své práci nešťastný, často kritizovaný, ale je tichý, otupělý a skoro neviditelný. Zákazníci z něj kolikrát vidí jen špinavé ruce, ve kterých drží nádobu s vodou. „*И утром, и вечером, и весь божий день над Петькой висел один и тот же отрывистый крик: "Мальчик, воды", и он все подавал ее, все подавал. Праздников не было.*“⁵⁶

Pet'ka toužil uniknout ze spárů jednotvárné práce a tvrdého zacházení. Často se zachraňoval sněním, když spal na své malé židličce v koutě. Říkal si, že život je jeden velký zlý sen. Hodně zhubnul a byl celý špinavý. Pořád působil ospalým a nemotorným dojmem, že se ho až zákazníci někdy štítíli.

Někdy ho navštívila jeho matka Naděžda, aby mu donesla nějaké sladkosti. Pet'ka ji vždy chtěl prosit, aby ho vzala pryč, ale nakonec na svou prosbu zapomněl a jen se s matkou rozloučil.

Jednoho dne však přišla, aby si promluvila s Osipem Abramovičem. Pet'ka snaživě naslouchal a dozvěděl se, že ho chce matka vzít na vesnici, kde žijí její pánové. Sice nevěděl, co je vesnice, nevěděl, jak se tam žije, ale říkal si, že to nemůže být horší než tohle. „*И он эгоистично позабыл о Николке, который, заложив руки в карманы, стоял тут же и старался с обыною дерзостью смотреть на Надежду. Но в глазах его вместо дерзости светилась глубокая тоска.*“⁵⁷

Matka odvedla Pet'ku na nádraží, kde byl celý vykulený, a rozjeli se vlakem z Moskvy. Pet'ka byl celou cestu přilepený k okénku a sledoval, jak se mění krajina.

„*Глаза Петькины давно уже перестали казаться сонными, и морщинки пропали. Как будто по этому лицу кто-нибудь провел горячим утюгом, разгладил морщинки и сделал его белым и блестящим.*“⁵⁸

První dny na vesnici Pet'ka vše poznával. Každá věc byla úplně nová, z některých měl i strach, jako třeba z lesa. Cítil se bezmocný, v porovnání s přírodou, přemíra nových vjemů ho doslova zahlcovala. Držel se tedy spíše u matky. Později se však skamarádil s gymnazistou Mít'ou, který mu pomohl proniknout do tajů přírody, rybolovu i jen obyčejného cachtání ve vodě. Naučil se, jak udělat udici, jak si hrát.

⁵⁶tamtéž, c. 31.

⁵⁷tamtéž, c. 32.

⁵⁸tamtéž, c. 33.

„Постепенно Петька почувствовал себя на даче как дома и совсем забыл, что на свете существует Осип Абрамович и парикмахерская.“⁵⁹ Snad poprvé v životě se Peťka stal skutečným dítětem.

Potom však přišel Naděždě dopis z města. „Надоно ехать, сынок! - Куда?“, nevěděl Peťka. „К хозяину Осипу Абрамовичу.“⁶⁰ Peťka s radostí na holičství zapomněl, ovšem teď se mu vzpomínky vrátily, společně s bolestí, že bude muset opustit tenhle krásný domov, hrůza z návratu se pojevila hysterickým záchvatem.

Naděžda tedy syna opět odvedla na vlak a jeli zpět do Moskvy. Tentokrát nekoukal dychtivě z okénka. Jen pozoroval, jak se pole pomalu mění v město. V město, kde bude zase uvězněný, osamělý, netečný a otupělý.

Krásná pohádka skončila, Peťka se opět vrátil ke své staré práci, nosil vodu a živořil. Po nocích vzpomínal a vyprávěl Nikolkovi, jaké to bylo na vesnici, a toužil, aby se někdy mohl vrátit zpět, do toho krásného ráje. A my se můžeme jen domýšlet, zda není jeho touha po úniku ještě palčivější a naléhavější, než kdyby neokusil život jinde.

Tato povídka zasazuje tragický příběh dítěte do kontrastu dvou prostředí. Prostedí města, špinavého a zákeřného, a prostředí čisté vesnice, v níž lidé žijí v souladu s přírodou. Prostředníkem je zde jeho matka Naděžda, která mu symbolickou Nadějí poskytuje, když ho dováží ke svým pánům na venkov, kde se Peťka setkává s Mít'ou, kamarádem, který ho naučí hrát si, rybařit a užívat si života malého dítěte, což Peťka nikdy předtím neuměl. Stává se z něj šťastný chlapec, spokojený a bezstarostný.

5.1.4. „Валя“ (Valja) 1899

Příběh této povídky pojednává o chlapci Valjovi, který je v této povídce zároveň hlavní dětskou postavou. Žije v bohatší rodině, je vášnivým čtenářem a život mu plyne bezstarostně a podle jeho představ. Tuto idylu však ukončí dramatický zlom v rodině.. Valja, zvyklý jen na poklidný svět knih je nucen vyrovnat se s citovým otřesem. Stáhne

⁵⁹tamtéž, c. 34.

⁶⁰tamtéž, c. 35.

se tedy do svého, napůl již dospělého světa. Poté, co je odveden z domu, je nucen vrátit se do svých dětských let, kdy si hrál s hračkami, protože svět knih a dospělých se mu uzavírá. Zároveň je nucen vyrovnat se s novým prostředím, v němž žije. S chudým a sociálně slabým postavením.

Povídka začíná pohledem na chlapce, který čte knihu. Velice vášnivě, jak je jeho zvykem, a tak je nerad, když jeho příběh přeruší matka s nějakou neznámou ženou. Na matce je vidět, že plakala. Druhá žena se na Valju vrhne a začne ho líbat a objímat. To mu je to velice nepříjemné, protože má rozečtenou zajímavou knihu a ta žena se mu navíc ani trochu nelíbí. „*Валечка, ты не знаешь меня? – Нет. – Я приходила к тебе. Два раза приходила. Помнишь? Может быть, она и приходила, может быть, и два раза приходила, - но откуда Валя будет знать это? Да и не все ли равно, приходила эта незнакомая женщина или нет? Она только мешает читать со своими вопросами.*“⁶¹

Brzy se však dovídáme, že ona podivná žena je Valjova skutečná matka, a žena, která se za ni celý Valjův život vydávala, je jen jeho teta. Chlapci je to ale vcelku jedno, ví, kterou „matku“ má rád a které se bojí.

Zanedlouho uslyší rozhovor své tety a jejího manžela o tom, že probíhá soud a že se teta bojí, aby o něj nepřišla.

„Даю голову на отсечение, что ребенок погибнет у нее.

– Она любит его, Гриша.

– А мы его не любим? Странно ты рассуждаешь, Настасья Филипповна,..“⁶²

Valja začne mít zlé sny a bojí se, aby nemusel jít k té strašidelné hubené paní. Začal se uzavírat do sebe a ke svým knihám. Vodili mu dokonce domů i děti, aby přišel na jiné myšlenky, ale nic nepomohlo. Stále se úzkostně bál, že bude muset odejít.

S velkým nadšením proto přijali zprávu, že soud vyhráli a celý dům byl zase plný štěstí. „*Наступило счастливое время. Словно выздоровел тяжелый больной, находившийся где-то в этом доме, и всем стало дышаться легко и свободно.*“⁶³

⁶¹АНДРЕЕВ, Л. *Полное собрание сочинений и писем*, с. 178.

⁶²tamtéž, с. 180.

⁶³tamtéž, с. 184.

Tetě ale dělalo starosti možné odvolání u soudu.

Valja se dozvídá, že jeho pravá matka je velmi chudá žena, která ho kdysi dala své bohaté sestře. Jeho mínění se tedy pomalu mění a začíná mu být chudé ženy líto. Již nemá zlé sny a pomalu se smiřuje s myšlenkou, že by k ní musel někdy jít.

Tato představa se nakonec naplňuje. *„Оказалось, что трое судей могут не согласиться с тем, что решили трое таких же судей; палат отменила решение окружного суда, и ребенок был присужден его матери по крови.“*⁶⁴ Matka odvolání vyhraje a Valja je odveden do nového domova. Prohlíží si nové hračky, které dostal, a je v rozpacích, protože obydlí je chudé a úplně jiné než na jaké byl zvyklý.

Matka začne plakat, protože vidí, že se Valjovi hračky ani nový pokoj nelíbí. *„Не плачь, мама! Я буду очень любить тебя. В игрушки играть мне не хочется, но я буду очень любить тебя. Хочешь, я прочту тебе о бедной русалочке?...“*⁶⁵

Valja se tedy nakonec musí smířit se svým novým osudem. Nechává za sebou svět knih, literatury a bezstarostnosti, aby potěšil jednu nebohou ženu, která se nyní nazývá jeho matkou. Autor nám v povídce ukazuje, jak krutě si může život zahrát s city několika lidí. Zároveň však vykresluje, jak malé dítě (Valja) dokáže změny ustát lépe než dospělí. Přijme svůj nový úděl a jde dál po cestě života na rozdíl od dospělých, kterým se svět zastavil.

5.2. Dítě jako symbol

Do tohoto oddílu jsem zařadila povídky, v kterých dítě nehraje hlavní roli, ale i přesto plní zásadní funkci, a to symbolickou. Proto je dítě i v těchto povídkách nenahraditelné.

5.2.1. „Мысль“ (Rozum) r. 1902

Povídka vypráví o příběhu doktora Kerženceva, který se celý život zabývá studiem mysli a rozumu. Keržencev má dlouhou dobu soka v lásce, a tak se ho jednoho zde rozhodne zabít a svůj čin svést na nepřítelství. Po nějaké době by se opět zázračně uzdravil a žil by spokojeně dál. Netuší však, že lidská mysl je komplikovanější, než se

⁶⁴tamtéž, c. 185.

⁶⁵tamtéž, c. 187.

zdá.

V povídce nenajdeme dětskou postavu jako takovou. V epizodické, ale ideově velmi významné roli se v povídce objevuje kratičká vzpomínka na holčičku s pejskem, která nám symbolizuje, jak je dětské chování instinktivní a čisté, jak jsou děti bezelstné a prosté. Dospělí lidé však často potlačují své emoce, díky čemuž dělají ohavné skutky a třeba se mohou i, stejně jako doktor Keržencev, zbláznit. Častokrát si Keržencev na tuto holčičku vzpomněl, neboť vnitřně cítil, že mu v duši něco chybí. Potlačil v sobě totiž lidskou přirozenost a instinkt, dal prostor jen svému mozku a chladnému kalkulování. Říkal si, že přeci ve světě, kde může být i něco tak krásného, musí existovat i méně násilné řešení než je vražda. Jiné ale nevymyslel.

Hlavní hrdina nám na počátku povídky ukazuje své experimenty s opicemi. Většina z nich umírá žalem a on je fascinovaně studuje a zjišťuje, jak je rozum ošidný. Zároveň nenápadně promýšlí svůj podlý plán, který hodlá uskutečnit.

„У меня явилась мысль, которая едва ли могла прийти в безумную голову. Эта мысль о грозной опасности моего опыта. Вы понимаете, о чем я говорю? Сумасшествие - это такой огонь, с которым шутить опасно..“⁶⁶

V další části se seznamuje se stěžejními postavami děje. Ocitáme se v pracovně A. K. Savelova, který zde pracuje se svou ženou Taťánou Nikolajevnou. Savelov si stěžuje, že nemůže psát (ač spisovatel) a že neví, co by se mu chtělo dělat. Do toho přijde na návštěvu Keržencev. Savelov na něj však nemá náladu a tak odchází do hospody. Keržencev tedy zůstává sám s Taťánou. Dozvídáme se, že Taťánu miluje a že si ji chtěl kdysi vzít. *„Знали, что пять лет тому назад, за два года до женитьбы Алексея, я делал Татьяне Николаевне предложение, и оно было отвергнуто.“⁶⁷*

Začne jí vyprávět o svém úmyslu zabít Savelova, ovšem stále se zdá, že se jedná o špatný vtíp či hru. Taťána se nicméně začíná bát.

Savelov, Taťána a spisovatel Fedorovič jsou v pracovně a povídají si o údajném šílenství Kerženceva. Prý se na někoho vrhl v restauraci a měl úplně šílené oči. Jejich

⁶⁶АНДРЕЕВ, Л. *Иуда Искариот: Повести и рассказы*, с. 320-321.

⁶⁷tamtéž, с. 310.

rozhovor však ukončí sám Keržencev, když přijde na návštěvu. Taťána je celá nervózní a Fedorovič se snaží uklidnit vyhocenou situaci mezi Savelovem a Keržencevem. Přesto však Keržencev ubije Savelova těžítkem. Pak odejde domů a začíná mluvit sám se sebou a bláznit.

„А весьма возможно, что доктор Керженцев действительно сумасшедший. Он думал, что он притворяется, а он действительно сумасшедший. И сейчас сумасшедший.“⁶⁸

V zápětí je uvězněn v nemocnici pro choromyslné. Dostává utišující léky a svěřací kazajku. Neustále píše své poznámky a stěžuje si na rušnost ostatních pacientů. Doktoři mezitím na chodbě debatují, zda je zdrav či ne. Doktor Semjonov, ke kterému chodil již dříve, tvrdí, že zatím ano, dokud se z toho nezblázní.

Sám Keržencev nad touto otázkou dumá. Hovoří s ošetřovatelkou Mášou a je zvědavý, jak se jí daří udržet si duševní zdraví mezi tolika bláznů, když i doktoři jsou poloviční blázni. V tu chvíli za ním však přichází Táňa. Přišla se mu omluvit a poprosit za odpuštění, že si neuvědomila, že ji ještě miluje a tím, že vyhledávala jeho společnost, ho dohnala k šílenství. On se jí svěřuje, do jaké pasti se dostal. Taťána ho však již neposlouchá a odchází a Keržencev zůstává sám, v cele se svým šílenstvím.

5.2.2. „Жизнь Василия Фивейского“ (Život Vasilije Fivejského) r. 1903

Povídka ztvárňuje tragický osud otce Vasilije. Pozorujeme zde inspiraci biblickými tématem, pop je jakýmsi „novodobým Jobem“, jenž bojuje o svou víru.

" Над всей жизнью Василия Фивейского тяготел суровый и загадочный рок. Точно проклятый неведомым проклятием, он с юности нес тяжелое бремя печали, болезней и горя, и никогда не заживали на сердце его кровоточащие раны.“⁶⁹

Podle úvodu povídky víme, že Vasilije po celý život stíhá jakási kletba, které nemůže zabránit. Jeho blízcí nebudou nikdy v bezpečí a on sám bude stále trpět.

⁶⁸ tamtéž, s. 341.

⁶⁹ АНДРЕЕВ, Л. *Красный смех: Избранные рассказы и повести*, с. 141.

On, jako pop, by však měl rozdávat samou radost, porozumění a lásku.

Vše vypadá nadějně, když si vezme milovanou ženu Naděždu a mají spolu dvě děti. Všichni jsou šťastní a spokojení. Ovšem jen do chvíle, kdy si jde jejich malý syn hrát k rybníku a cachtat se s ostatními dětmi. A náhle se utopí a je konec krásné utopii. Nejvýznamnějším dítětem v povídce je tedy malý Vasja, utonulý syn. To on započne všechna zoufalství a trápení rodiny. Neustále je hybatelem děje, když na něj matka vzpomíná.

Popova žena začne pít a bláznit. Neustále je mimo sebe, až ji dcera začne nenávidět. Jednou však dostane hrůzný nápad, který má pomoci od bolesti a smutku.

„В болезненной темноте закрытых ставен, среди чудовищных грез, рожденных алкоголем, под тягучие звуки упорных речей о погибшем первенце у жены его явилась безумная мысль: родить нового сына, и в нем воскреснет безвременно погибший.“⁷⁰

Přemluví tedy Vasilije a počnou nové dítě. V době těhotenství prožívají štěstí a radost, žena nepije a těší se na malého. Když konečně porodí, všechna radost je ta tam. *„Три года провели поп и попадьа в страхе, сомнениях и надежде, и через три года ясно стало, что новый Вася родился идиотом. В безумии зачатый, безумным явился он на свет.“⁷¹*

Co je však horší, idiot je zlý a všechny v rodině napadá a tyranizuje. Žena opět začne pít, dcera se uzavírá a přeje si idiotovu i matčinu smrt. Otce je jí líto.

Pop stále věří v Boha, i když nechápe, co se stalo, proč je k němu tak krutý. Začne tedy poslouchat a vnímat lidi kolem a zjišťuje, že i ostatní mají kruté životy.

Matka idiota se dokonce jednou pokusí o sebevraždu. Díky tomu s popem zjišťují, že se stále milují a mají o sebe strach. Proto pop navrhuje, že dají idiota k výchově někomu jinému a sami odjedou a budou žít šťastně.

Zase mají pro co žít, upírají se k této myšlence. Ovšem i tato radost nemá dlouhého trvání. Žena popova se zřejmě zase jednou opila a cigaretou zapálila dům. Toto neštěstí bohužel zaplatí životem. Idiot a dcera přežívají a pop přemítá o smyslu

⁷⁰tamtéž, c. 147.

⁷¹tamtéž, c. 149.

jednání samotného Boha.

„Прости меня, Настя. Безвинно погубил я тебя. Погубил. Прости, единая любовь моя.“⁷²

Pop je zničený, proto se však dostavuje prozření. Bůh ho zjevně vyvolil k nějakému úkolu, je vyvoleným, čekajícím na znamení.

„Он думал: "Боже, хватит ли слабых сил моих?" - но ответом был пламень. озарявший его душу, как новое солнце. Он избран.“⁷³ Dá tedy dceru sestře a sám zůstane s idiotem. Pohrouží se do modliteb a dělá ranní bohoslužby každý den. Doufá, že mu Bůh konečně sešle znamení.

Náhle zemře ve vesnici muž a on slouží bohoslužbu. Tu den se změní v noc a svět se zblázní a pop je nadšený, protože Bůh mu konečně dává znamení. Prosí Boha, aby muže ušetřil a vzal si místo něj někoho jiného.

„Смотрит изумленно, остро - и в немом ужасе откидывается назад, выкинув для защиты напряженные руки. В гробу нет Семена. В гробу нет трупа. Там лежит идиот.“⁷⁴

Potom začne padat kostel, padá i celý svět a pop běží, utíká... a při tomto útěku také umírá.

Autor se v této hluboce psychologické povídce zamýšlí nad významem víry v životě člověka. Hlavní postava, pop Vasilij neustále hledá v každém zlomovém okamžiku děje vysvětlení u Boha, nějakou pověstnou „berličku“, o kterou by se mohl opřít na cestě životem. Postava dítěte by nám v tomto velkém duševním záměru mohla zůstat skryta. Andrejev však mistrně propojuje otázku víry s dalším velkým tématem v dětské literatuře a to je strašná zkušenost rodičů se smrtí jednoho z dětí. Mimo to je zde zobrazen slepý osud dítěte, který nelze změnit. Pro jeho rodiče je situace bezvýchodná. Autor zde podrobně rozpracovává, jak může ve vteřině dojít k naprostému selhání mysli, té vrtkavé části našeho já a potom zbyde už jen víra.

⁷²tamtéž, c. 176.

⁷³tamtéž, c. 177-178.

⁷⁴tamtéž, c. 199.

5.3. Kniha

V tomto oddílu se budu samostatně věnovat povídce Kniha, která má své zvláštní místo, protože zde dítě není ani hlavní ani ryze symbolickou postavou. Skrze dítě sledujeme ironii tehdejší doby, absurditu společnosti, kdy malý chlapec musí pracovat v knihkupectví, aby se uživil, ale přitom ani neumí číst.

5.3.1. „Книга“ (Kniha) r. 1901

Tato povídka nás zavede do míst, kterými putuje kniha svázaná s osudy mnoha různých postav.

Začátek povídky se odehrává v ordinaci praktického lékaře, který zrovna vyšetřuje jakéhosi pacienta. Zjišťujeme, že onen pacient má zřejmě hodně nemocné srdce. „...всхлипывало, как бы плача, и скрипело. И это была такая полная и зловещая картина близкой смерти, что доктор подумал: "Однако!", а вслух сказал: - Вы должны избегать волнений...“⁷⁵ Doktorovi se nechce sdělovat smutnou diagnózu, a proto vyzvídá, co je tajemný muž zač. Ten mu oznamuje, že je spisovatel a chce znát diagnózu. Doktor nepřímou odpovědí: „*Лет еще пятнадцать – двадцать проживете. Вам этого хватит??*“⁷⁶ Spisovatel tuší, že je to zřejmě špatné, „*Если бы он сказал пять или десять лет, а то двадцать - значит, я умру скоро...*“⁷⁷ ale v klidu zaplatí a odchází z ordinace. Venku je krásně, svítí sluníčko a on přemýšlí o svém srdci, které se zřejmě brzy zastaví...

V další kapitole nám autor nabízí popis jakéhosi rukopisu, psaného tenkým, hutným písmem. Brzy se dovídáme, že je to rukopis onoho spisovatele z ordinace, který nad stránkami utěšuje svoji zlomenou ženu, která ho nechce ztratit. Vysvětluje, že tady nezůstane sama, že jeho srdce leží ve stránkách jeho knihy a nikdy ji tak neopustí. „*Это было так жалко, когда умирающий человек думал жить в своей книге, что еще чаще и крупнее стали слезы его жены. Ей нужно было живое сердце, а не мертвая книга, которую читают все: чужие, равнодушные и нелюбящие.*“⁷⁸

⁷⁵АНДРЕЕВ, Л. *Красный смех: Избранные рассказы и повести*, с. 116.

⁷⁶tamtéž

⁷⁷tamtéž

⁷⁸tamtéž, с. 117.

Konec jejich příběhu se však již nedozvíme. Andrejev nás nemilosrdně odtrhává od plačící ženy a nabízí čtenáři nový pohled. Pohled do dílny, kam se dostane náš rukopis. Jeho název zní „В защиту обездоленных“.

Sazeči, kteří v dílně pracují, roztrhali rukopis na kusy, každý si vzal svůj kousek, ačkoliv třeba začínal od poloviny slova a nedával smysl. „Так, в слове "любовь" - "лю" осталось у одного, а "бовь" досталось другому ...“⁷⁹ Sazeči berou svoji práci už jen jako rutinní záležitost, nutné zlo.

Jeden z nich nadává, že je to amatérský rukopis, a otírá si zpcené čelo rukama od oloveného prachu, který sazečům pokrývá celé tělo, ba i plíce. Další sazeč si potom při práci prozpěvuje o svém osudu. „Другой наборщик, тоже молодой - тут старых не было - вылавливал с быстротою и ловкостью обезьяны нужные буквы и тихонько пел:

Эх, судьба ли моя черная,

Ты как ноша мне чугунная...“⁸⁰ Za stěnou na ně shlížejí obrovské stroje, obklopené pronikavou a mlčící tmou.

Nový obraz nás posílá dál po cestě osudného rukopisu, do útrob knihkupectví, kde jsou knihy vyskládané v úhledných policích, stozích na zemi a dalších balících v zadní místnosti krámku. Zde se také setkáváme s naší dětskou postavou. Malý Miška je zde jen ve vedlejší roli. Vidíme jeho očima jistou krutost tehdejší doby, kdy děti musely pracovat a vykonávat mnohdy i fyzicky těžkou práci, která náleží dospělým mužům. Miška je pořád malý chlapec. Pláče, když nemůže splnit svůj úkol, třese se před policistou, před majitelem obchodu. V závěru se dozvídáme, že chudý chlapec je i negramotný. Tato postava neokusí (jako předešlé) pocit krásného prozření z náročné doby. Je ponechán svému krutému osudu bez kapky naděje.

„Седобородый господин с благородным выражением лица почтительно говорил с кем-то по телефону, шепотом выругался: "идиоты", и крикнул: - Мишка!-и, когда мальчик вошел, сделал лицо неблагородным и свирепым и

⁷⁹ tamtéž, s. 117.

⁸⁰ tamtéž

*погрозил пальцем. - Тебе сколько раз кричать? Мерзавец!*⁸¹ Chlapec se pána evidentně bál, a proto mlčky poslouchal. Ten mu ukázal obrovský a těžký stoh knih, který má odnést Jegorovi Ivanovičovi. Na chlapce byl stoh příliš těžký, pán ale zařval, ať dělá, a tak chlapec stoh vzal a provedl rozkaz.

V poslední kapitole Miška na ulici vláčí stoh s knihami. Lidé do něho strkají, řidiči troubí a křičí. Miška přemýšlí a uvědomuje si, že cíl cesty je ještě hrozně daleko a že on už nemůže. Shodí tedy stoh ze sténajících zad a rozpláče se.

Nějaký pán se ho ptá proč. Miška však nedokáže přes vzlykání odpovědět a tak se kolem něj za okamžik shromáždí úctyhodná skupinka lidí. Najednou se objeví rozzlobený policista a odveze Mišku i knihy pryč.

Mišku pak vyslyší. *„Глядя боком. сверху вниз, на мальчика, он выбросил ряд вопросов:*

- Кто? Откуда? Звание? По какому делу?

И Мишка дал ряд ответов:

*- Мишка. Крестьянин. Двенадцать лет. Хозяин послал.*⁸²

Policista nadzvedl knihy. *„Оберточная бумага на краю оборвалась, околочный отогнул ее и прочел заглавие: "В защиту обездоленных".*

- Ну-ка, ты,- позвал он Мишку пальцем.- Прочти.

Мишка моргнул глазами и ответил:

- Я неграмотный.

Околочный засмеялся:

- Ха-ха-ха!

Пришел небритый паспортист, дыхнул на Мишку водкой и луком и тоже

засмеялся:

*- Ха-ха-ха!*⁸³

⁸¹ tamtéž, c. 118

⁸² tamtéž, c. 119.

⁸³ tamtéž

Poté vyplnil protokol a Miška pod něj napsal křížek.

Vidíme tedy, prostřednictvím Mišky, jak neútešný byl tehdejší svět a jak lidé tvrdě pracovali, aby se užívali. To, jestli člověk chodil do školy, nehrálo velkou roli. Důležité byly hlavně zkušenosti a praxe. Gramotnost byla podřadnou záležitostí.

6. Role dítěte v povídkách L. N. Andrejeva

Povídky byly pro Leonida Andrejeva jakousi stěžejní záležitostí. Jimi začínal svoji kariéru, vynesly ho do výšin popularity a inspirovaly pro další tvorbu. Provázely ho celým životem, vkládal do nich svoji osobnost.

Jeho povídky by se daly snadno rozdělit podle obsahu a poslání na tzv. sociální a psychologické. Sociální povídky zobrazují dětské hrdiny na hranici bídy, kteří řeší existenciální otázku. Andrejev je často nechává okusit něco lepšího, jakési vymanění se z těchto míst, poté je však sráží zpět na dno společenského žebříčku. Psychologické povídky zase ukazují dramatický rozpor nitra hrdiny. Rozpady rodin či vztahů obecně. Hlavní postavy jsou drceny tíhou vlastního já a snaží se nějak vyrovnat s novou situací, do níž se dostaly.

Jak je tedy vidět, Andrejev ve svých dílech často kritizoval tehdejší společnost a pesimisticky zobrazoval její nedostatky a prohřešky. V tomto záměru není lepšího průvodce dějem, než je dětská postava. Ať již v hlavní, či vedlejší roli, dítě v příběhu má nezastupitelný a velice jedinečný význam.

Řekněme si upřímně, že prožívá-li dramatický osud dospělý, může se nás to dotknout, pokud však postavíme před těžkou životní zkoušku dítě, čtenář doslova hltá každé slovo a tragický osud si ještě dlouho nosí v sobě a je jím poznamenán.

Takovéto těžce zkoušené děti najdeme právě v povídkách Leonida Andrejeva. Ten je staví do mezních situací a na jejich duševních stavech demonstruje nevyzrálost a těžkosti své doby. Zobrazuje rozpad mezilidských pout, hlavně rodinných, kdy se z původního pevného zázemí stává hlavní tyran. Dochází ke špatné komunikaci mezi lidmi, nejsou schopni se domluvit, vzájemně si nerozumí, ubližují si. Dětské postavy jsou často osamělé, ať už jen vnitřně nebo i fyzicky.

Pro postavy v Andrejevových povídkách není nijak důležitý vnější popis. Proč bychom měli vědět, jestli měl hrdina velký nos nebo krátké nohy. Autor považuje za stěžejní nitro, duševno postav. Snaží se důkladně vykreslit všechny detaily jejich osobnosti. Všechny procesy, které v nich probíhají, když se snaží zvládnout a překonat složitou situaci. Plně zde souhlasím s Josefem Dohnalem, že tato silná fixace na nitro

postav a na vyčleněnost postavy ze společnosti, ba i rodiny by se dala velice snadno přirovnat k existenciální, stále je však poněkud umírněnější.

Andrejev ve svých povídkách využívá dítěte v zásadě dvojitým způsobem. Buď ve funkci hlavní postavy, nebo ve funkci postavy vedlejší, často symbolické. V obou případech má však dítě velice výraznou, ba stěžejní roli.

Hlavní dětské postavy jsou mužského pohlaví. Můžeme se domýšlet proč, můj názor je však ten, že se autor jednoduše lépe vžíval do postav stejného pohlaví, jako je on sám, a tak mohl přidat i něco ze své vlastní osobnosti. Tyto děti jsou v mlýnských kamenech osudu a musí si nějak poradit s krutostí doby. Velice typickým příkladem hlavních postav jsou hrdinové tzv. sociálních povídek, ve kterých autor názorně vykresluje chudobu a bídu. Těmito hrdiny jsou např. Saška z povídky Andělíček nebo Pěťa z povídky Pěťa na vesnici. Oba chlapci žijí v nuzných poměrech, Saška v nevyrovnané rodině, kde vládne zlá matka a otec se stále podřizuje, a Pěťa zase žije a pracuje v holičství, kde nepozná radost z bezstarostného dětství. Oba chlapci jsou v povídkách „vystaveni naději“. Saška získá krásného andělíčka a Pěťa smí odjet na venkov. Pro oba to značí něco krásného, co změní jejich životy k lepšímu a nadějnějšímu zítřku. Záhy však svou naději opět ztratí a musí se vyrovnat s ještě horším pocitem, než jaký byl na počátku. Tehdy ještě neznali nic krásného, co by je obohacovalo. Teď musí překonat drtivou ztrátu. Saška musí překonat zničení andělíčka a Pěťa svůj návrat do stereotypu holičství. Andrejev zde demonstruje své pesimistické naladění. I když člověk zažije nepatrný náznak naděje na lepší život, stejně o něj záhy přijde a potom je pro něj mnohem složitější vrátit se zpět do zaběhnutých kolejí.

V povídce Hlupáček Aljoša nám Andrejev zase nabízí kontrast dvou dětí. Na jedné straně bohatého Melita Nikolajeviče a chudého Aljošu, který chodí žebrať před Melitův dům. Melit se usilovně snaží pomoci nebohému Aljošovi, ale naráží na odpor dospělých. Rodiče nechtějí chudáky vydržovat a navíc se ukáže, že Aljošovi stejně peníze krade Akulina a ještě ho bije. Sledujeme tedy zoufalý boj malého chlapce o záchranu druhého.

Povídka Valja je spíše prototypem tzv. psychologické povídky, kdy mladý hrdina Valja prožívá rozpad své rodiny a zažitých vztahů v ní. Žije v domnění, že má

spokojený domov, vzápětí ho však ztrácí, když si pro něj přijde jeho vlastní, pravá matka.

Hlavní dětské postavy Andrejevových děl to tedy nemají ani zdaleka jednoduché a musí si poradit s těžkostmi, které nezvládají ani mnozí dospělí. Sledujeme u nich pozoruhodnou odolnost a sílu. Děti jsou často duševně silnější a odolnější než samotní dospělí. A ani dětské postavy ve vedlejších rolích nejsou zanedbatelné, plní v povídkách symbolickou funkci. V zásadě jsou taktéž mužského pohlaví, což připisují stejnému důvodu jako u postav hlavních.

Typickým příkladem vedlejší postavy v sociální povídce je postava Mišky v povídce *Knihy*. Jedná se zde o malého chlapce, který pracuje v knihkupectví a je nucen tahat těžké stohy knih. Autor se na povídce, dle mého názoru, snaží poukázat na to, že děti jsou často nucené již ve velmi mladém věku pracovat, aby se užívaly (jak dokládá i Pěťa na vesnici). Tyto děti pak sice tahají stohy knih na zádech, ale v závěru se dozvíme, že vlastně ani neumějí číst. Škola je v Andrejevově době nepodstatná, protože pro přežití škola nestačí.

Dalším příkladem vedlejší postavy v povídce je postava malého syna popa Vasilije Fivejského v povídce *Život Vasilije Fivejského*. Tato povídka je silně psychologická. Důležitost dětské postavy je zde poměrně značná. Syn sice hned na počátku zemře, to však odstartuje řadu na sebe navazujících událostí, které vyústí až v popovu smrt. Motiv zemřelého milovaného dítěte je totiž velice silný. Pozorujeme pomalé rozpadání mezilidských svazků, jak je pro Andrejeva typické, a vidíme, že hlavní postavy se s tímto záměrem osudu nedovedou vyrovnat. Opět můžeme pozorovat, že sestra zemřelého, taktéž ještě holčička, si umí se smrtí poradit lépe než její rodiče. Znovu tedy motiv silného a nezdolného, ale zatrpklého dítěte.

V povídce *Rozum*, která je taktéž silně psychologická, se objevuje motiv dítěte, avšak pouze na okamžik. Dítě v tomto díle má ryze symbolickou funkci.

Jedná se zde o vzpomínku na holčičku s pejskem, která je pro hlavního hrdinu, doktora Kerženceva velmi důležitá. Postava dítěte se zde objevuje, aby názorně poukázala na potlačení emoční stránky u Kerženceva, který obrátil svoji víru pouze v chladný rozum, Dítě v této povídce symbolizuje přirozenost, čistotu a průzračnost

dětských úmyslů. Kdyby si každý člověk tuto čistotu uchoval, bylo by na světě lépe a lidé by si neubližovali. Sám Keržencev, který plánuje vraždu, si v tu chvíli pomyslí, že ve světě, kde může existovat něco tak čistého, se zajisté musí vyskytovat lepší a mravnější řešení problému, než je vražda.

Jak můžeme vidět na uvedených příkladech, Andrejev postavu dítěte využívá mnohými způsoby, aby zobrazil situaci tehdejší doby a zachytil rozpad tradičních lidských vztahů a jistot. Autorův pesimismus číší z každého díla. Díky němu však můžeme pozorovat ucelený a výtečný popis duševních pochodů jednotlivých postav.

Závěr

Cílem mé bakalářské práce bylo poznat charakter dětství v povídkách Leonida Andrejeva. Dosáhnout jsem ho chtěla pomocí studia odborné literatury a rozbořem autorových povídek

V jednotlivých částech práce jsem se snažila poukázat na okolnosti, za kterých autor psal. Ty jsem nastínila hlavně v kapitolách o historii a kulturním pozadí autorovy doby. V kapitole o historii zobrazování dětí v literatuře jsem ukázala, že stěžejní vliv na Andrejevovu tvorbu měli velcí ruští spisovatelé, jako byli Dostojevský, Tolstoj nebo Čechov. Andrejev se ve svém díle výrazně ztotožňuje s touto klasickou vlnou v zobrazování dítěte, ačkoliv ji občas přesahuje tím, že dětské postavy využívá i v čistě symbolické podobě.

Postavami v díle Andrejeva se zabývám v samostatné kapitole, kde ukazuji jejich vliv na komplexnost povídky. Ve své práci uvádím, že Andrejev věnuje pozornost jak sociální, tak i psychologické tematické. Pokud je dítě ve vedlejší roli, zaujímá velmi důležitou, nepostradatelnou symbolickou roli v příběhu.

Všechny tyto aspekty jeho tvorby potom názorně aplikuji na vybraných povídkách, kde stručně shrnuji děj povídky, nastiňuji typologii dětství a vysvětluji význam dítěte u konkrétních povídek.

Práci završuji shrnutím všech myšlenek a informací. Leonid Andrejev je nepochybně mistrem svého řemesla. Dokázal bravurně propojit sociální a psychologickou tematiku. Jeho postavy jsou hluboce vnitřně propracované a hrají v dílech stěžejní roli. Ať už vidíme dítě v hlavní roli nebo vedlejší symbolické, vždy je výborně zobrazené a vypovídá o tehdejší době. Andrejev se za svoji kariéru držel koncepce klasického zobrazení dětské postavy, ačkoli se dostal i za hranici díky zobrazením dítěte v ryze symbolické roli. Jeho tvorba nepřináší nové pojetí dětství, to ale nikterak nesnižuje jeho umění a pozici v ruské literatuře.

Seznam literatury:

POVÍDKY

Andělíček

АНДРЕЕВ, Л. *Повести и рассказы*, Куйбишев: Куйбышевское книжное издательство, 1981, 84-95 с.

Hlupáček Aljoša

АНДРЕЕВ, Л. *Полное собрание сочинений и писем*, Москва: Наука, 2007, 69-78 с.

Kniha

АНДРЕЕВ, Л. *Красный смех: Избранные рассказы и повести*, Минск: БГУ им. В. И. Ленина, 1981, 116-119 с.

Rozum

АНДРЕЕВ, Л. *Иуда Искариот: Повести и рассказы*, Москва: ЭКСМО-Пресс, 2001, 308-355 с.

Pět'a na vesnici

АНДРЕЕВ, Л. *Красный смех: Избранные рассказы и повести*, Минск: БГУ им. В. И. Ленина, 1981, 29-36 с.

Valja

АНДРЕЕВ, Л. *Полное собрание сочинений и писем*, Москва: Наука, 2007, 177-187 с.

Život Vasilije Fivejského

АНДРЕЕВ, Л. *Красный смех: Избранные рассказы и повести*, Минск: БГУ им. В. И. Ленина, 1981. 141-201 с.

ODBORNÁ LITERATURA

ANDREJEV, L. *Satanův deník*. Praha: Odeon, 1979. 539 s.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 14. vyd., (5., opr. vyd.). Překlad Miloš Bič, Josef Bohumil Souček, Jindřich Mánek. Praha: Česká biblická společnost, 2008, 1403 s.

Panoráma ruské literatury. Kolektiv autorů. Editor Ivo Pospíšil. Boskovice: Albert, 1995, 415 s.

DOHNAL, J. *Povídková tvorba Leonida Nikolajeviče Andrejeva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1997, 134 s.

Dostojevskij dnes: sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí : (Praha, 27. listopadu 2006, Národní knihovna České republiky) = [Dostojevskij segodnja : sbornik materialov konferencii s meždunarodnym učastijem]. 1. vyd. Praha: Národní knihovna ČR, Slovanská knihovna, 2007, 183 s.

DUROSELLE, J. *Dějiny Evropy*. Praha: Fortuna Print, c2005, 431 s.

Encyklopedie historie světa. České vyd. 1. Praha: CESTY, 1999, 496 s.

HONZÍK, J.; PAROLEK, R. *Ruská klasická literatura*. Praha: Svoboda, 1977. 629 s.

Hostinský, O. *O umění*. Praha: Československý spisovatel, 1956, 686 s.

HŘÍBKOVÁ, R. Interpretací aspekty dětství v tvorbě A. P. Čechova. In *Jak čteme ruské klasiky: příspěvky z konference věnované 100. výročí úmrtí A. P. Čechova = Как мы читаем русских классиков выступлений на конференции, посвященной столетней годовщине со дня смерти А.П. Чехова*. Praha: Národní knihovna České republiky, Slovanská knihovna, 2005, s. 241-248.

HŘÍBKOVÁ, R. В поисках личности. In *Prezidium МАПРЯЛ, 2003-2007: сборник научных трудов*. Praha: Národní knihovna České republiky, Slovanská knihovna, 2005, s. 68-83.

HŘÍBKOVÁ, R. Жанр праздничного рассказа в творчестве Ф. М. Достоевского. In: *Dostojevskij dnes: sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí*. Praha: Národní knihovna ČR, Slovanská knihovna, 2007, s. 117-127.

Jak čteme ruské klasiky: příspěvky z konference věnované 100. výročí úmrtí A.P. Čechova = [Как мы читаем русских классиков :выступлений на конференции, посвященной столетней годовщине со дня смерти А.П. Чехова. 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, Slovanská knihovna, 2005, 214 s.

JEHLIČKA, M. *Ruská literatura 19. století: (od konce 18. století do začátku 20. století) : skripta pro posl. filoz. fakulty Univ. Karlovy*. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 1993, 209 s.

Malá československá encyklopedie. 2. díl, D-CH. Praha: Academia, 1985. 969 s.

Malá československá encyklopedie. 4. díl, M-Pol. Praha: Academia, 1986. 989 s.

Malá československá encyklopedie. 5. díl, Pom-S. Praha: Academia, 1987. 998 s.

Ottova všeobecná encyklopedie, A-L, Praha: Ottovo nakladatelství, 2010, 735 s.

Stříbrný věk ruské literatury: sborník k 80. narozeninám Jiřího Honzíka. 1. vyd. Praha: Národní knihovna České republiky, Slovanská knihovna, 2004, 144 s.

ŠVANKMAJER, M. *Dějiny Ruska*. 1. vyd. Brno: Nakladatelství Lidové noviny, 2000, 558 s.

TROJAN, R. *Malý slovník výtvarného umění*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990, 238 s.

Zadražilová, M. *Ruská literatura přelomu 19. a 20. století*. Praha: UK Karolinum, 1995. 244 s.

ZAHRÁDKA, M. *Ruská literatura XIX. století v kontextu evropských literatur: (osobnosti a dialog literatur)*. 1. vyd. Olomouc: Periplum, 2005, 279 s.

ZAHRÁDKA, M. *Ruská literatura XX. století: (literární proudy a osobnosti)*. 1. vyd. V Olomouci: Periplum, 2003, 236 s.

ZAHRÁDKA, M. *Toulky s ruskými spisovateli*. Vyd. 2., rozš. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2007, 144 s.

INTERNETOVÉ ZDROJE :

John Watson. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2012-04-08]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/John_Watson

Символизм и символисты. [online]. [cit. 2012-04-08]. Dostupné z: <http://slova.org.ru/n/simvolizm/>

Resumé

Bakalářská práce se zabývá postavou dítěte v povídkové tvorbě Leonida Andrejeva. Cílem práce je podat ucelenou představu o postavě dítěte v uměleckém světě autora. K jeho dosažení autorka využívá odbornou literaturu a hlavně vlastní rozbor textů.

V první a druhé části se práce zaměřuje na celkovou politicko-kulturní charakteristiku a umělecké směry dané doby a jejich spojitost s Andrejevovou tvorbou.

Třetí kapitola je zaměřená na vývoj tématu dětství v literatuře a aspekty dětství v dílech ruských spisovatelů 19. století, zejména Dostojevského, Tolstého a Čechova, kteří podle předpokladu nejvíce ovlivnili Andrejevovu tvorbu. Čtvrtá část práce je již věnována autorově životu, dílu a typologii postav. V páté kapitole jsou analyzovány vybrané povídky, které jsou rozděleny do tří skupin, podle funkce, kterou v nich dítě plní. Nejdříve je provedený rozbor povídek, v kterých je dítě hlavní postavou, dále se jedná o povídky, v kterých má dítě symbolickou úlohu. Povídka *Knihy* je rozebrána samostatně, protože ji nelze jednoznačně zařadit ani do jedné z předchozích skupin.

Poslední část práce je věnována závěrečnému shrnutí o postavě dítěte v povídkách Leonida Andrejeva. Autor práce dochází k závěru, že Andrejev jednak ztvárňuje děti v roli hlavních hrdinů, ukazuje jejich sociální postavení v tehdejší společnosti, výborně zobrazuje dětskou psychiku, a za druhé dává dětem symbolický význam. Od klasické koncepce dětství tímto pojetím přechází do modernistické.

Резюме

Бакалаврская работа занимается изображением ребёнка в рассказах писателя Леонида Андреева. Цель работы – раскрыть значение ребёнка в художественном мире автора. Для выполнения этой цели автор использует специальную научную литературу и, в первую очередь, собственный анализ избранных текстов.

В первой и второй части работа обращает внимание на общую политическо-культурную характеристику и художественные направления данного времени и их связь с творчеством Андреева.

Третья глава занимается развитием темы детства в литературе и восприятием детства в произведениях русских писателей 19 века, прежде всего Достоевского, Толстого и Чехова, которые, по предположению, больше всех повлияли на творчество Андреева. Четвёртая часть занимается жизнью и творчеством писателя и типологией действующих лиц. В пятой части анализируются избранные рассказы, которые разделены на три группы по функции, которую в них выполняет ребёнок. Сначала проводится анализ рассказов, в которых ребёнок является главным героем, далее речь идёт о рассказах, в которых ребёнок играет символическую роль. Рассказ «Книга» разобран самостоятельно, потому что его нельзя однозначно включить ни в одну предыдущую группу.

Заключительная часть работы подытоживает сведения о персонаже ребёнка в рассказах Леонида Андреева. Автор работы приходит к выводу, что Андреев во первых изображает детей в роли главных героев, показывает их социальное положение в тогдашнем обществе, прекрасно изображает детскую психику, во вторых придаёт ребёнку символистическое значение. От классической концепции детства он таким образом переходит к модернистской.

Summary

This bachelor thesis deals with a child character in the short stories of Leonid Andreyev. The aim of the thesis is to find out the importance of a child in works of this author. To achieve this aim, the author of this thesis uses specialized literature and especially her own analysis of the stories.

The first and the second part of the thesis concentrate on the general political and cultural overview of that time. It also focuses on the connection between Andreyev's works and artistic movements of his time.

The third chapter informs about the development of a childhood theme in the literature and aspects of a childhood appearing in the works of Russian writers of 19th century. Especially in the books of Dostoyevsky, Tolstoy and Chekhov whose output probably influenced Andreyev mainly. The fourth part is devoted to Andreyev's life, writing and the typology of his characters. The fifth part includes an analysis of some stories which are divided into three groups, according to the function which a child fulfills there. At first are described the stories in which children are the main characters while their role in the stories of the other group is just symbolic. The story called "The Book" is analyzed on its own as it is not possible to place it into any of the created groups.

The last part is dedicated to the overall summary of a child character in Andreyev's stories. The author of this thesis comes to a conclusion that Andreyev gives the children primarily the main roles to show their social status in the society of that time. Furthermore, he perfectly describes psyche of a child. The stories in which a child has a symbolic meaning are the second type which the author uses. To sum up, Leonid Andreyev thanks to his approach goes from a classical conception of a childhood to modernist one.